

درس پنجم: نهضت مشروطه ایران

گیلانیان را حق کرد یاری
در گنج غم گشت دشمن حساری

اقبال شد یار با بختیاری
جیش عدو شد یکسر فراری

شد کار ملت بر طرز دلخواه
الحمد لله، الحمد لله

تبریزیان را یزدان نگهدار
احرار را نیز دل باد بیدار

ستارخان را بادا ظفر یار
سالارشان را نیکو بود کار

تا حمله گویند با جان آگاه
الحمد لله، الحمد لله

ملک‌الشعراى بهار (در ستایش فتح تهران توسط مشروطه‌خواهان و پایان استبداد صغیر) یکی از مهم‌ترین وقایع تاریخ دوران معاصر ما نهضت مشروطه است. نهضتی که زمینه‌های بسیاری دارد و در طول درس به آن‌ها اشاره خواهد شد. پیش از آغاز این درس باید توجه داشته باشید این رویداد یک‌شبه به وقوع نپیوسته است و نکته مهم دیگر تأثیری است که این رویداد بر تمام طول تاریخ معاصر ایران و رویدادهای جهانی دارد.

نهضت مشروطه در یک نگاه

- معنای لغوی نهضت: قیام، بسیج، برخاستن و قصد کردن
- حکومت مشروطه: نوعی حکومت که در آن وضع قوانین به عهده مجلس یا مجلسین باشد و دولت مجری آن قوانین محسوب می‌گردد، در مقابل استبداد.
- هدف نهضت مشروطه: برقراری آزادی، عدالت و استقلال از بیگانه.

زمینه‌های نهضت مشروطه

هر رویدادی برای به وقوع پیوستن نیاز به زمینه‌هایی دارد. ایجاد فکر مشروطه در ذهن مردم و تلاش برای دست‌یابی به آن نیز دارای زمینه‌هایی بود. زمینه‌های نهضت مشروطه به پنج بخش تقسیم می‌شود؛ ۱ از دست رفتن بخش‌هایی از سرزمین ایران / ۲ غلبه استعمار بر مملکت / ۳ استبداد دستگاه حاکم / ۴ مخالفت‌های مردم و علما با استبداد و استعمار / ۵ ورود اندیشه‌های جدید

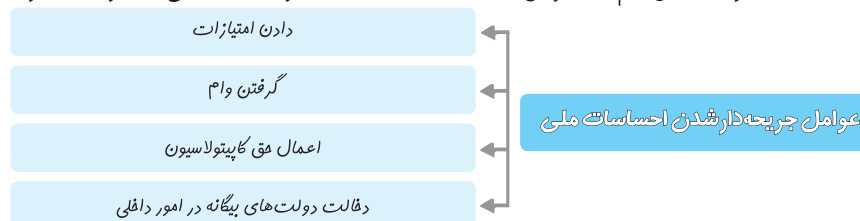
۱. از دست رفتن بخش‌هایی از سرزمین ایران

در دوران پیش از مشروطه بخش‌های وسیعی از ایران جدا شده بود. این بخش‌ها طی قراردادهایی میان ایران و دو دولت انگلیس و روسیه از دست رفتند. قراردادهای گلستان، ترکمانچای و آخال با روسیه؛ کل قفقاز در شمال غربی و منطقه ماوراءالنهر در شمال شرقی (شامل کشورهای قزاقستان، تاجیکستان و ترکمنستان کنونی) قراردادهای پاریس و گلداسمیت با انگلیس؛ ایالت‌های هرات، قندهار و بخش بزرگی از بلوچستان از دست رفتن این سرزمین‌ها دو تأثیر عمده در برداشت؛ ۱ نارضایتی عمومی / ۲ جداسدن مناطق وسیع مناسب برای کشاورزی

۲. غلبه استعمار بر مملکت

در این زمان ایران در شرایطی قرار داشت که زمینه سلطه بیگانگان بر آن فراهم شده بود. این شرایط به دو دلیل ایجاد شده، ۱ ضعف حکومت در زمان گسترش استعمارگرهای اروپایی / ۲ طمع‌ورزی و فساد مالی درباریان از نتایج این سلطه می‌توان به اعطای امتیازهای متعدد به کشورهای دیگر اشاره کرد.

افزایش سلطه: علاقه شاهان قاجار؛ یعنی رفتن ناصرالدین‌شاه و مظفردالدین‌شاه به مسافرت‌های فرنگ باعث شد تا آن‌ها وام‌هایی از کشورهای استعمارگر؛ یعنی انگلیس و روسیه بگیرند. همین وام‌ها و قرض‌ها باعث شد تا سلطه کشورهای خارجی به ایران بیشتر شود.

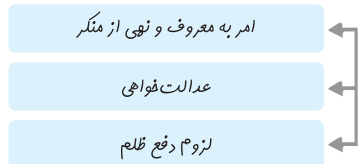

در نمودار قبل به حق کاپیتولاسیون اشاره شد، این حق چه زمانی بر ایران تحمیل شد؟ شاید بهتر است برای پاسخ‌دادن به این سؤال ابتدا خود حق کاپیتولاسیون را تعریف کنیم. در ایران آن زمان نظام قضایی منسجمی وجود نداشت و این عامل باعث شده بود تا روسیه که با ایران قرارداد ترکمانچای را امضا کرده بود، طی یک بند، حق محاکمه اتباع خود را از دولت ایران بگیرد. به معنای ساده‌تر، اگر یکی از اتباع روس در ایران جرمی مرتکب می‌شد، هیچ‌یک از محاکم ایرانی حق محاکمه آن‌ها را نداشتند و باید خود دولت روس به جرم رسیدگی می‌کرد.

۳. استبداد دستگاه حاکم

گفتیم که نظام حکومتی ایران در این زمان استبدادی است. این نظام یک قانون واضح داشت؛ جان، مال و ناموس مردم متعلق به شاه است. در نتیجه این نظام، شاه و بستگانش حق دست‌زدن به هر عملی را داشتند. این وضع در ایالت‌ها بدتر از مرکز حکومت بود. **مالیات:** وضع مالیات‌های سنگین، فشار کمرشکنی را بر مردم تحمیل می‌کرد و بر نارضایتی‌ها می‌افزود.

۴. مخالفت‌های مردم و علما با استبداد و استعمار

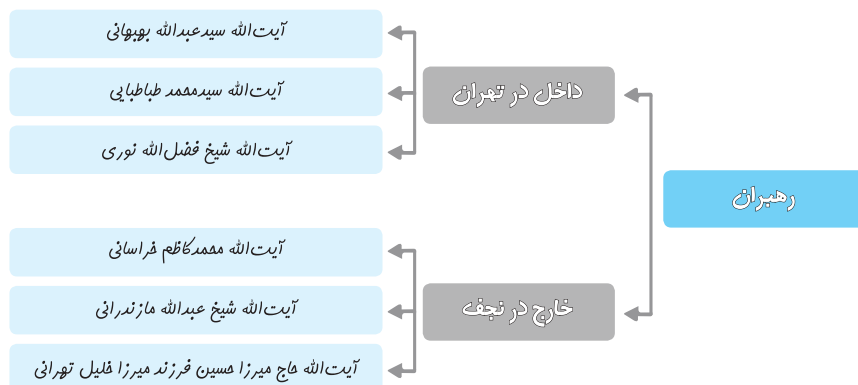

در درس قبل درباره میزان نفوذ روحانیان صحبت شد. گفتیم که به دلیل داشتن نفوذ معنوی بر مردم و عدم وابستگی به حکومت‌ها، جزء پیشروان مقابله با حکومت و بیگانگان بودند. حالا باید اشاره کرد که خود دین اسلام چه ویژگی‌هایی داشت که توجه مردم و علما به آن در پیشروی نهضت مشروطه نقش داشته است.

● **ویژگی‌های مکتب شیعه:** در مذهب شیعه، قدرت مطلق سلاطین نامشروع است و مشروعیت نسبی قدرت حکام، مشروط به پاسداری از باورهای دینی مردم و حفظ تمامیت ارضی کشور بود.

● **مرجعیت شیعه در آستانه نهضت مشروطه:** در درس‌های قبل درباره نهضت تنباکو گفتیم، این جریان خط بطلانی بر مطلق‌بودن قدرت شاه کشید. در آستانه نهضت مشروطیت، روحانیون و حوزه‌های علمیه شیعه به استحکام، انسجام سیاسی و مبارزاتی رسیده بودند. در نتیجه یک قرن مبارزه و بیدارگری، ارتباط منظمی میان علما و مردم به وجود آمد و زمینه پیدایش حرکتی فکری به رهبری عالمان دینی فراهم شد. گسترش حرکت فکری به رهبری عالمان: باعث افزایش آگاهی مردم در زمینه مسائل اعتقادی و دین شد و باورهای مذهبی و فرهنگی جامعه را در مقابل انحرافات فکری تقویت کرد.

● **نتیجه پیروزی علما در نهضت تنباکو:** علاوه بر لغو این قرارداد، قدرت و رهبری روحانیون شیعه را در صحنه سیاسی کشور را نشان می‌داد. از طرف دیگر آسیب‌پذیری استبداد داخلی و استعمار خارجی را در برابر اراده ملت نشان می‌داد. ادامه جریان فکری و اعتراض‌آمیز از دوره ناصری به مظفری: در این دوره به تدریج نهضتی عظیم به رهبری روحانیون شکل گرفت که رهبری آن را افراد زیر برعهده داشتند:

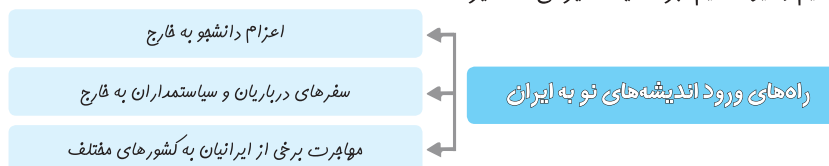
● **اهداف نهضت:** این نهضت از مبارزه با استعمار خارجی تا کاهش قدرت مطلقه شاه پیش رفت؛ ① مبارزه با استعمار خارجی / ② مبارزه با استبداد داخلی / ③ تلاش برای برقراری عدالت در مملکت

● **راه رسیدن به اهداف:** ① ایجاد عدالت‌خانه و دارالشورا / ② کاستن از قدرت و اختیارات پادشاهان / ③ جلوگیری از لجام‌گسیختگی حکام با اجرای قوانین اسلامی

۵. ورود اندیشه‌های جدید

دوران قاجار هم‌زمان بود با تحولات فکری و آزادی‌خواهی در قسمت‌هایی از جهان. این تحولات به جایی رسید که در برخی از کشورها حکومت مشروطه برقرار شده بود.

● **نهضت‌های هم‌دوره مشروطه:** از سال ۱۲۳۸ تا سال ۱۲۹۰ش تعدادی از کشورهای اروپایی و آسیایی به حکومت مشروطه و یا جمهوری دست یافتند. این نهضت‌ها به صورت مستقیم و غیرمستقیم، بر اندیشه ایرانی‌ها تأثیر گذاشتند.

از عوامل مهم در دوره قاجار که باعث ایجاد تحول فکری بزرگ در مردم شد، انتشار روزنامه بود. در درس اول اشاراتی محدود به روزنامه و شکل گیری اولین روزنامه ایران؛ یعنی کاغذ اخبار کردیم. در این دوره روزنامه‌ها به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم می‌شدند. **روزنامه‌های داخلی:** این دسته از روزنامه‌ها در کشور چاپ و خود به دو دسته دولتی و غیردولتی تقسیم می‌شدند.

روزنامه‌های خارجی: در درس اول گفتیم که به دلیل استبداد در کشور، تعدادی از روزنامه‌ها خارج از کشور چاپ می‌شدند و به داخل کشور آورده می‌شدند؛ نمونه‌ای از این روزنامه‌ها می‌توان به عروۃ‌الوئقی، اختر، قانون، حبل‌المتین، حکمت و ثریا اشاره کرد که مشهورترین این دسته از روزنامه‌ها بودند.

ب) آثار روشنفکران

ورود صنعت چاپ به ایران علاوه بر انتشار روزنامه، باعث گسترش اندیشه‌های روشنفکران شد. نوشته‌هایی در این زمان منتشر شد و اندیشه‌های آزادی خواهی و عدالت طلبی را گسترش داد.

سفرنامه‌ها: گفتیم که سفرنامه‌ها در این دوره توسط شاهان و بزرگانی که به دیگر کشورها سفر می‌کردند، نوشته می‌شدند. بزرگان با مشاهده رو در روی سیستم‌های حکومتی دیگر و به نگارش درآوردن آن‌ها، در گسترش اندیشه‌های عدالت خواهانه دخیل بودند.

سفرنامه‌های مشهور این زمان		
نام اثر	نویسنده	اندیشه‌های رایج
سفرنامه میرزا صالح شیرازی	میرزا صالح شیرازی از دانشجویان اعزامی	از اندیشه‌های نوین غربی، به ویژه نظام حکومت مشروطه انگلیس تعریف و تمجید کرده است.
سیاحت نامه ابراهیم بیگ	حاج زین‌الدین مراغه‌ای	اوضاع نابسامان کشور به زبان ساده بیان گردیده و در مقابل، از ویژگی‌های تمدن غرب ستایش کرده است.

- کتاب‌ها و آثار دیگر: در این بین باید به سه نکته مهم اشاره کرد: ۱) نویسندگان مؤثر / ۲) ویژگی عمده این آثار / ۳) تأثیر بر نهضت مشروطه
- نویسندگان مؤثر: میرزا ملکم خان، میرزا یوسف خان مستشارالدوله، عبدالرحیم خان طالبوف و میرزا فتحعلی آخوندزاده
- ویژگی عمده این آثار: این نوشته‌ها بر مبنای پذیرش اندیشه‌های غربی، شیفتگی و خودباختگی بی‌چون و چرا در برابر فرهنگ بیگانه نوشته شده بودند.
- تأثیر بر نهضت مشروطه: آنان نهضت مشروطه طلبی مردم را که بر مبنای عدالت خواهی، نفی استبداد و استعمار بود، با عقاید برخاسته از اندیشه‌های وارداتی و غربی خود درآمیختند.

آغاز حرکت مردم علیه استبداد و پیروزی نهضت مشروطه

اعتراضات مردم از اواخر دوران ناصرالدین شاه آشکار شد. ترور شاه آخرین نمونه نارضایتی عمومی بود. ناصرالدین شاه پنجاه سال با شیوه‌های استبدادی، از ابراز علنی انتقادهای مردم جلوگیری کرد. جانشین او مظفرالدین شاه بود که در این زمان نهضت مشروطه به اوج و پیروزی رسید.

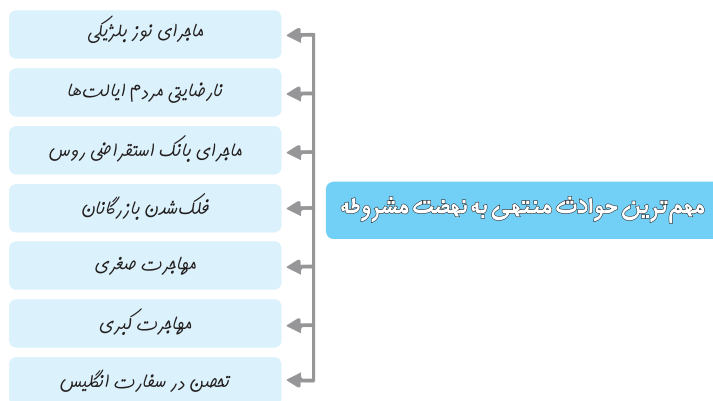
مظفرالدین شاه

او فردی سست‌عنصر، بی‌اراده و بیمار بود و توانایی سروسامان دادن به امور را نداشت. در این زمان عین‌الدوله که صدراعظم مستبد مظفرالدین شاه بود، اداره مملکت را برعهده داشت. در زمان مظفرالدین شاه در روز ۱۴ مرداد ۱۲۸۵ش فرمان مشروطه امضا شد.

سفرهای خارجی: او نیز مانند ناصرالدین شاه سه سفر به اروپا داشت. این سفرها با اعتراضاتی همراه بود که دلایل مختلفی داشت؛ از طرفی هزینه‌های سنگین به همراه داشت که به معنای گرفتن وام از بیگانگان بود و از طرف دیگر درج ماجراهایی از این سفرها در روزنامه‌ها باعث افزایش خشم عمومی شد.

عوامل شورش سراسری: علاوه بر اعتراضاتی که به سفرهای شاه به اروپا وجود داشت، خشونت عین‌الدوله و حاکمان ایالت‌ها، همراه با فقر عمومی و رکود شدید اقتصادی باعث گسترش نارضایتی‌ها شد.

آغاز شورش سراسری: محرم ۱۲۸۴ش روحانیون با استفاده از حضور مردم در مراسم عزاداری‌های محرم، ضمن تکیه بر جنبه ستم‌ستیزی قیام آن حضرت، پیام عدالت خواهی را بین مردم تبلیغ می‌کردند.

۱. ماجرای نوز بلژیکی

در ابتدا، باید اشاره کنیم که نوز بلژیکی چه کسی بود. او یکی از کارگزاران روس در امور گمرک ایران بود. پیش از بیان رویداد باید اشاره کرد که بلژیکی‌ها از سال ۱۲۷۶ش اداره گمرک‌های ایران را به دست گرفته بودند و با بدرفتاری، افکار عمومی را بر ضد خود تحریک کرده بودند.

➤ **رویداد:** اروپاییانی که در ایران زندگی می‌کردند، در مراسم سال نو، جشن بالماسکه برگزار می‌کردند و در این مراسم‌ها، لباس‌های مختلف می‌پوشیدند. در مراسم سال ۱۲۸۳ش نوز با لباس روحانیان و درحالی‌که قلیان به دست داشت، عکس گرفت. این عکس در محرم ۱۲۸۳ش در میان مردم عزارادار پخش و موجب اعتراض مردم شد. این اعتراضات به غیر از واکنش به توهین نوز به دلایلی که درباره حضور بلژیکی‌ها گفتیم نیز ارتباط داشت.

➤ **واکنش:** مردم به رهبری آیت‌الله عبدالله بهبهانی دست به اعتراض زدند.

➤ **ادامه اعتراضات:** بعد از این رویداد نیز طرفداران مشروطه تلاش کردند حرکتی را که سیدعبدالله بهبهانی آغاز کرده بود، بدون نتیجه رها نشود. به اعتقاد آنان، این گام اگر با موفقیت به پیش می‌رفت، قدم‌های مهم‌تر پشت سر آن برداشته می‌شد؛ بنابراین آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی با آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی متحد شد. این اتحاد تا پایان پیروزی مشروطه و بعد از آن ادامه یافت.

➤ **آمادگی برای قیام:** همکاری این دو سید روحانی، مردم ستم‌دیده و آزادی‌خواهی را که از مدت‌ها قبل در انجمن‌های مخفی تشکل‌های کوچکی فراهم آورده بودند، امیدوار ساخت تا از گوشه‌وکنار سر بر آورند و آماده قیام شوند.

تحصن بازرگانان در حرم عبدالعظیم: هم‌زمان با سفر سوم مظفرالدین‌شاه به اروپا، عده‌ای از بازرگانان در حرم حضرت عبدالعظیم (ع) تحصن کردند.

۲. نارضایتی مردم ایالت‌ها

این اعتراضات به تهران محدود نشد. در ایالت‌ها نیز رویدادهایی به وقوع پیوست که باعث اعتراضاتی شد.

➤ **کرمان:** از جمله معروف‌ترین این رویدادها، شلاق‌خوردن سه تن از علمای کرمان بود که برای مقابله با فرقه شیخیه در این شهر قیام کرده بودند. این سه، پس از آنکه به فلک بسته شدند، از شهر اخراج گردیدند.

➤ **واکنش به واقعه کرمان:** در ماه رمضان ۱۳۲۳ق، در ایام عزاداری امام علی (ع) محور اصلی سخنرانی واعظان تهران، موضوع توهین به این عالمان بود که برای حفظ تشیع در برابر فرقه‌های ساختگی قیام کرده بودند.

➤ **فارس:** شعاع‌السلطنه، حاکم این ولایت، با ستمگری‌هایش، موجب نارضایتی مردم شد.

➤ **خراسان:** ستمگری‌های غلامرضا خان آصف‌الدوله باعث نارضایتی مردم شد.

۳. ماجرای بانک استقراضی روس

➤ **رویداد:** روس‌ها با وجود مخالفت عمومی، در محل یک قبرستان متروک، برای بانک استقراضی، ساختمان بنا کردند.

➤ **واکنش:** مردم به رهبری آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی با این کار مخالفت کردند. این اعتراض عمومی با بی‌اعتنایی روس‌ها مواجه شد. تا اینکه به اطلاع مراجع تقلید نجف رسید.

➤ **شورش عمومی:** دو روحانی متحد هم به همراهی روحانی سومی به نام میرزا مصطفی آشتیانی، با مردم تهران در یک شورش عمومی، ساختمان بانک استقراضی را با خاک یکسان کردند.

۴. فلک شدن بازرگانان

➤ **واردات کالاهای اساسی:** در دوره قاجار برخی از کالاهای اساسی مثل نفت، کبریت و قند از روسیه وارد می‌شد.

➤ **افزایش قیمت قند:** به دلیل جنگ روسیه و ژاپن، قیمت قند افزایش پیدا کرد. این افزایش قیمت باعث ایجاد نارضایتی میان مردم شد.

➤ **اعتراض به گرانی قیمت قند:** به دلیل اعتراض به گرانی قیمت قند، در مسجد شاه مجلس بزرگی برپا شد. این مجلس به دلیل توطئه امام جمعه درباری و عوامل او در جهت پشتیبانی از نظام استبدادی، به تشنج کشیده شد و مأمران، با چوب و چماق مردم را زدند.

➤ **واکنش به واقعه:** در واکنش به این رویداد، اجتماع‌های بزرگی در منازل علما برپا شد.

۵. مهاجرت صغری

در اعتراض به واقعه به‌چوب‌بستن معترضان، به پیشنهاد آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی، روحانیون و مردم، با حالت اعتراض در حرم عبدالعظیم تحصن کردند. به این واقعه مهاجرت صغری گفته می‌شود. این واقعه اولین مرحله اتحاد نیروهای ضد استبدادی بود.

➤ **واکنش:** هر روز به تعداد متحصن‌ها افزوده می‌شد و عین‌الدوله برای بازگرداندن علما و مهاجران نتیجه نگرفت.

وساطت سفیر عثمانی: درباریان اجازه رسیدن خبرهای صحیح را به مظفردین شاه نمی دادند، برای همین مهاجران، سفیر عثمانی را واسطه قرار دادند تا خواسته‌های خود را به گوش شاه برسانند.

مهم‌ترین خواسته‌های مهاجران:

- ۱) ایجاد عدالت‌خانه (دادگستری) در همه شهرها، برای رسیدگی به شکایت‌های مردم و برقراری عدالت در جامعه
 - ۲) عمل به قانون اسلامی، به‌طور دقیق و به‌دور از ملاحظه‌های شخصی
- نتیجه: مظفردین شاه و عین‌الدوله خواسته‌های مهاجران را پذیرفتند. در نتیجه این مهاجرت بعد از یک ماه به اتمام رسید.

۶. مهاجرت کبری

بعد از مدتی از پایان مهاجرت صغری، مشخص شد عین‌الدوله به مهاجران وعده دروغین داده است. معلوم شد عین‌الدوله به دنبال ایجاد اختلاف در میان معترضان و دستگیری، تبعید و زندانی کردن رهبران قیام است تا جلوی انقلاب را بگیرد.

واکنش: آیت‌الله طباطبایی چندبار به مظفردین شاه نامه نوشت و خواسته‌های مردم و بی‌اعتنایی عین‌الدوله را به او یادآور شد؛ ولی این نامه‌ها به دست شاه نرسید یا به آن‌ها توجه نکرد.

واقعه تأثیرگذار: در نتیجه این بی‌اعتنایی به خواست مردم، دوباره مردم سر به شورش برداشتند. در این شورش بین مردم و سربازان درگیری ایجاد شد. چندین نفر مجروح و یک طلبه به شهادت رسید. این واقعه باعث افزایش خشم مردم شد.

آغاز مهاجرت کبری: عین‌الدوله سخت‌گیری را افزایش داد و به‌نوعی تهران به حالت حکومت نظامی درآمد. عین‌الدوله از علما خواست تا به خانه‌هایشان بروند؛ ولی با تبادل نظر بین علما، تصمیم گرفته شد برای اعتراض به اقدامات دولت، به شهر قم مهاجرت کنند. این واقعه به‌دلیل گسترده‌تر بودن به مهاجرت کبری شهرت دارد.

۷. تحصن در سفارت انگلیس

رسم بست‌نشینی: از قدیم مردم در مواقع خاص در اماکن مقدس؛ مثل مساجد و زیارتگاه‌ها تحصن می‌کردند، به این رسم، بست‌نشینی می‌گفتند.

موضع انگلیس در برابر نهضت مشروطه: برخلاف روسیه که با مشروطه‌خواهان مخالف بود، انگلیس به حمایت از مشروطه‌خواهان می‌پرداخت. این سیاست تنها به‌خاطر حمایت از مردم نبود و انگلیسی‌ها می‌خواستند به اهداف خود برسند.

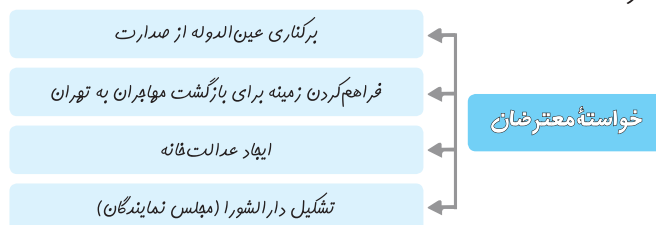
تحریک مردم به بست‌نشینی در سفارت: مردم که از سیاست‌های انگلیس درک روشنی نداشتند و از جنبش تنباکو، درس عبرت نگرفته بودند، با تحریک برخی از عامل‌های شناخته‌شده نفوذی انگلیس در میان مردم به سفارت انگلیس رفته و تحصن کردند.

دلیل انگلیس برای حمایت از مشروطه‌خواهان: یکی از دلایل دولت انگلیس برای حمایت از مشروطه‌خواهان، رسیدن به اخراج طرفداران روسیه از دربار بود.

به موازات مهاجرت علما به قم، عده‌ای در باغ سفارت انگلیس بست نشستند. مشروطه‌خواهان بدون این اقدام هم می‌توانستند به خواسته خود برسند.

پیروزی نهضت و تشکیل مجلس شورای ملی

با مهاجرت کبری، علمای سایر شهرستان‌ها و مراکز ایالت‌ها نیز وارد اعتراضات شدند و نهضت به اوج خود رسید. در این زمان است که شیخ‌فضل‌الله نوری، روحانی طراز اول تهران، با دو روحانی دیگر همراه شد و قیام استحکام یافت. با اوج‌گیری نهضت، حکومت برای شنیدن خواسته‌های معترضان اعلام آمادگی کرد.

صدور فرمان مشروطه: مظفردین شاه تسلیم خواسته مردم شد. ابتدا عین‌الدوله را عزل کرد و در ۱۴ مرداد ۱۲۸۵ ش فرمان مشروطه صادر شد. هفت روز بعد علما از قم بازگشتند.

برای مرور و درک بهتر رویدادهای آغاز تا صدور فرمان مشروطیت به نمودارهای زیر دقت نمایید:

آخرین مراحل پیروزی نهضت

دانش تا درک

باید تفاوت دو اصطلاح را با هم بررسی کنیم. هیچ‌گاه مجلس شورای ملی را با مجلس شورای اسلامی اشتباه نگیرید. مجلس شورای ملی برای دوران قبل از انقلاب و مجلس شورای اسلامی برای بعد از انقلاب است.

●●● دور اول مجلس شورای ملی

۲۸ مرداد ۱۲۸۵ش دور اول مجلس شورای ملی با حضور نمایندگان تهران تشکیل شد. در این دور، قانون اساسی توسط عده‌ای از سیاستمداران و مشروطه‌خواهان تدوین شد. این قانون اساسی باعجله نوشته و به امضای شاه رسید. شاه ده روز بعد از امضای قانون اساسی درگذشت. مشارکت‌کننده‌ها در نوشتن قانون اساسی: صنیع‌الدوله، محتشم‌السلطنه، مؤتمن‌الملک و مخبرالسلطنه

استبداد صغیر از آغاز تا پایان

به دوران یک‌ساله در زمان سلطنت محمدعلی‌شاه که حکومت استبدادی به جای مشروطیت حاکم بود استبداد صغیر گفته می‌شود. استبداد صغیر زمینه‌هایی داشت و مراحلی که در نهایت با فتح تهران به اتمام رسید.

محمدعلی‌شاه

ولیعهد مظفرالدین شاه، محمدعلی‌میرزا بود که بعد از مرگ پدر به حکومت رسید. او از جمله مخالفان مشروطه به حساب می‌آمد و نمی‌خواست در برابر قانون اساسی و مجلس شورای ملی تمکین کند. **اولین نشانهٔ مخالفت:** او در ۲۸ دی ۱۲۸۵ش جشن تاج‌گذاری برپا کرد و تمام اشراف و نمایندگان دولت‌های خارجی را به جز نمایندگان مجلس به جشن دعوت کرد.

●●● تدوین متمم قانون اساسی و شدت‌گرفتن اختلاف‌ها

گفتم که قانون اساسی که به امضای مظفرالدین‌شاه رسید، باعجله نوشته شد. همین عجله باعث وجود ضعف‌هایی در این قانون شد. **قانون اساسی اولیه:** این قانون ۵۱ اصل داشت که در حقیقت نظام‌نامه‌ای برای ادارهٔ امور مجلس بود و حق‌و حقوق دولت نسبت به ملت و بالعکس را مشخص نمی‌کرد. در نتیجهٔ این ضعف‌ها نیاز به متممی برای تکمیل این قانون وجود داشت. برای تدوین متمم قانون اساسی، کمیسیونی از شش نماینده تشکیل شد.

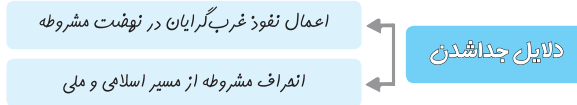

● اصل دوم متمم قانون اساسی: این اصل با پیگیری و مجاهدت‌های آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری تصویب شد. مبنی بر این اصل پنج فقیه و مجتهد آشنا به اقتضای زمان باید به‌عنوان عضو در مجلس حضور می‌داشتند تا بر قانون‌هایی که تدوین و تصویب می‌شد، نظارت می‌کردند تا برخلاف قواعد اسلامی و دستورهای شرع نباشد. در هیچ‌یک از دوره‌های مجلس شورای ملی این اصل عملی نشد.

● ● ● اختلافات

در فاصله بین تدوین متمم قانون اساسی، چند مشکل عمده وجود داشت: ① اختلاف درونی مشروطه‌خواهان / ② مخالفت محمدعلی‌شاه با نظام مشروطه. این مشکلات باعث آشفتگی اوضاع شد.

● جداسدن شیخ فضل‌الله نوری: ایشان به دو دلیل از صف طرفداران مشروطه جدا شدند. اعتقاد اصلی ایشان به مشروطه مشروعه بود.

● ● ● خودداری محمدعلی‌شاه از امضای متمم قانون اساسی

دومین اقدامی که نشان از مخالفت محمدعلی‌شاه با مشروطه بود، بی‌اعتنایی او به امضای متمم قانون اساسی است. متمم قانون اساسی را برای امضا به او تقدیم می‌کنند و او از امضای آن خودداری می‌کند.

● واکنش: مردم به هیجان می‌آیند و بازارها بسته شد. چندین هزار نفر به سوی مجلس هجوم آوردند. مردم شهرهای دیگر مثل تبریز، اصفهان، شیراز، رشت و کرمان با مردم تهران هم‌صدا می‌شوند. مراجع تقلید از نجف، با تلگراف‌هایی به نصیحت شاه می‌پردازند.

● نتیجه واکنش: در نهایت شاه در شهریور ۱۲۸۶ش مجبور به امضای متمم قانون اساسی شد.

◀ مداخلات انگلیس و روسیه در نهضت مشروطه

خب پیش از پیروزی مشروطه اشاره کردیم که روسیه مخالف مشروطه بوده است و انگلیس موافق؛ ولی هر کدام از این دولت‌ها چه اهدافی داشتند و در نهایت دست به چه اقدامی زدند؟

● حمایت انگلیس از بست‌نشینان سفارت: دلیل این حمایت دومین دلیلی است که در نمودار به آن اشاره شد؛ یعنی به قدرت‌رسانان مهره‌های انگلیسی در دستگاه حاکم و مجلس است. انگلیس با همین هدف، در زمان بست‌نشستن از چهارده‌هزار نفر در سفارت خود حمایت کرد.

● ● ● قرارداد ۱۹۰۷ م روس و انگلیس

بین روسیه و انگلستان رقابت شدیدی برای تسلط و نفوذ در ایران وجود داشت. در بین این رقابت‌ها موضوع جدیدی به وجود آمد که این دو دولت، لازم دیدند برای حل آن، اختلافات خود را در ایران حل کنند.

● موضوع جدید: آلمان در حال قدرت‌یابی بود و مستعمرات انگلیس و روسیه را به خطر انداخته بود.

● راه‌حل برای رفع اختلافات: بین دو دولت روسیه و انگلیس قراردادی در سال ۱۹۰۷م امضا شد. پیرو این قرارداد که با پادرمیانی فرانسه امضا شد، ایران به سه قسمت تقسیم می‌شد؛ ① منطقه تحت نفوذ روسیه / ② منطقه تحت نفوذ انگلیس / ③ منطقه بی‌طرف

● هدف از تقسیم ایران به سه قسمت: هدف این بود که دو دولت تا حدودی از یکدیگر فاصله بگیرند و از برخوردهای احتمالی بین آن‌ها جلوگیری شود. واکنش ایرانیان به قرارداد ۱۹۰۷م: سفیران دو کشور روسیه و انگلستان ایران را به‌صورت رسمی از این قرارداد باخبر کردند. با اطلاع ایرانیان از این قرارداد، مردم هیجان‌زده شدند و نمایندگان مجلس، به اتفاق آرا، قرارداد را رد کردند.

● ● ● اقدام‌های انقلابی

به‌غیر از واکنش مجلس به قرارداد ۱۹۰۷م، چند اقدام دیگر نیز توسط مجلس صورت گرفت که به‌نوعی زنگ خطر برای دو دولت انگلیس و روسیه بود. در نتیجه این اقدامات، هنگامی که محمدعلی‌شاه ساختمان مجلس را به توپ بست، روسیه از آن حمایت کرد و انگلیس نیز با سکوت خود، به آن رضایت دارد. اقدامات به شرح زیر است:

① پیش از ماجرای قرارداد ۱۹۰۷م، مجلس دریافت وام از دولت‌های خارجی را رد کرد و برای حل این مشکل، بانک ملی را تأسیس نمود.

② نوز بلژیکی را که پست مهم مالی در ایران داشت، اخراج کرد.

◀ به توپ‌بستن مجلس و استبداد صغیر

مخالفت‌های محمدعلی‌شاه با مشروطه را تا اجبار برای امضای متمم قانون اساسی خواندید. در اقدامی دیگر او، میرزا علی‌اصغرخان امین‌السلطان را که مخالف جدی مشروطه بود از اروپا به ایران فراخواند و ریاست دولت را به او سپرد. هدف او، حاکم‌کردن دوباره نظام استبدادی بود. امین‌السلطان، با تدبیرهای امنیتی و حمایت روس‌ها، وارد ایران و به‌عنوان نخست‌وزیر منصوب شد.

- **سرنوشت امین‌السلطان:** او سیاست دوگانه‌ای را در پیش گرفت و در نهایت توسط یکی از طرفداران مشروطه ترور شد.
- **ترور شاه:** چندی بعد از ترور امین‌السلطان، شاه در یکی از خیابان‌های تهران مورد سوءقصد واقع شد؛ ولی آسیبی ندید. شاه این اقدام را به مشروطه‌خواهان نسبت داد و به این بهانه تصمیم گرفت مجلس را تعطیل کند.
- **حمله به ساختمان مجلس:** شاه در تیرماه ۱۲۸۷ش، یعنی دو سال بعد از پیروزی مشروطه، با تشویق سفارت روسیه دستور حمله به مجلس را صادر کرد. لیاخوف روسی فرمانده نیروهای قزاق به فرمان محمدعلی‌شاه با نیروهای خود به مجلس حمله کرد و بخشی از ساختمان مجلس را با گلوله‌های توپ تخریب نمود.
- **اثرات به توپ بسته‌شدن مجلس:** بعد از این واقعه، تمام خانه‌های مشروطه‌خواهان غارت شد و مأموران به دستگیری آنان پرداختند. برای آگاهی از سرنوشت مشروطه‌خواهان بنام به موارد زیر دقت نمایید:
- آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی و سیدعبدالله بهبهانی: توسط قزاق‌ها دستگیر، شکنجه و تبعید شدند.
- میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل، ملک‌المکلمین و سید جمال‌الدین واعظ: اعدام شدند.
- **برخی نمایندگان مانند تقی‌زاده:** این افراد که مورد تعقیب بودند، به سفارت انگلیس پناه بردند.

مقاومت مردم

- بعد از استبداد صغیر، مشروطه‌خواهان به دو دسته تقسیم شدند:
- ① غرب‌گرایان که داعیه مشروطه‌خواهی و وطن‌دوستی داشتند از کشور خارج شدند و در شهرهای پاریس، لندن، استانبول و کشور سوئیس ساکن شده و محفل‌های سیاسی به راه انداختند.
 - ② مردم و علما که در کشور به مقاومت پرداختند. این مقاومت از تبریز و توسط دو مجاهد به نام‌های ستارخان و باقرخان آغاز شد و نه ماه ادامه یافت. دلیل پابرجایی نیروهای مقاومت در ایران: حمایت مراجع تقلید مقیم نجف از جمله عواملی بود که مبارزان را در هدفشان پابرجا نگه داشت. از جمله این علما می‌توان به آیت‌الله محمدکاظم خراسانی، آیت‌الله سیدعبدالله مازندرانی و آیت‌الله حاج میرزا حسین فرزند میرزا خلیل تهرانی اشاره کرد.

● ● ● مراحل مقاومت

- در ابتدا مردم تبریز شروع به مبارزه کردند؛ رهبران دینی و ملی نیز از آنان حمایت می‌کردند. بعد از آن مردم فارس، اصفهان، قزوین، کرمانشاه، گیلان، همدان و برخی شهرهای دیگر وارد صحنه مبارزه شدند.
- محمدعلی‌شاه با وجود حمایت‌هایی که از روسیه و انگلیس دریافت می‌کرد، در برابر مبارزان ناتوان بود سرانجام نیروهای مردمی هوادار مشروطه از اصفهان، بختیاری و گیلان وارد تهران شدند. با ورود نیروهای مقاومت به تهران در تیر سال ۱۲۸۸ش، شاه به سفارت روسیه پناهنده شد و در نهایت، دوران استبداد صغیر به اتمام رسید.

دوره دوم مشروطه (۱۲۹۳ - ۱۲۸۸ش)

- دوره دوم مشروطه با فتح تهران آغاز شد. این دوره یکی از برهه‌های مهم تاریخ معاصر ایران است. دو ویژگی اصلی این دوران شامل: ① اختلاف‌های شدید بین طرفداران مشروطه / ② مداخله‌های آشکار سلطه‌گرا نه روس و انگلیس در سرنوشت ایران می‌شود.

قدرت‌گرفتن جریان جدید در انقلاب مشروطه و اختلاف‌های داخلی

- با فتح تهران برای حل مسائل مهم این زمان مجلسی فوق‌العاده تشکیل شد. اعضای این مجلس را سران و رؤسای مجاهدان، شاهزادگان، اعیان و وکلای سابق مجلس شورای ملی تشکیل دادند. این مجلس محمدعلی‌شاه را از سلطنت خلع و پسر دوازده ساله او، احمدمیرزا که ولیعهدش نیز بود را به سلطنت برگزیدند.
- **دولت جدید:** بعد از انتخاب شاه جدید، دولت جدید نیز تشکیل شد؛ ولی افرادی که در این دولت جای داشتند مستبدان و مرتجعان بودند که به وزارت و حکمرانی و سایر مقام‌های دولتی رسیدند. به دلیل تشکیل چنین دولتی، مشروطه‌خواهان تبریز ناخرسند بودند. از جمله این معترضان ستارخان و باقرخان هستند. آنان خواستار اخراج افراد تندرو و افراطی مانند تقی‌زاده از مجلس بودند.

شهادت شیخ فضل‌الله نوری

- بعد از فتح تهران، با وجود اینکه انتظار می‌رفت دشمنان نهضت مجازات شوند، رها شدند و حتی محمدعلی‌شاه با حمایت روس و انگلیس، بدون محاکمه و حتی با پرداخت حقوق سالیانه راهی بندر اُدسا شد.
- در این زمان که دشمنان نهضت در بین صاحب‌منصبان دولت جدید بودند، شیخ فضل‌الله نوری به پای محاکمه رفت و اعدام شد. همانگونه که گفته شد او معتقد به مشروطه مشروعه بود و وجود قانون اساسی بر پایه ارزش‌های اسلامی.
- **شیخ فضل‌الله پیش از مشروطه:** در جریان جنبش تنباکو نماینده میرزای شیرازی در ایران بود.
 - **شیخ فضل‌الله پس از فتح تهران:** خانه‌اش مورد تعارض مسلحانه قرار گرفت.
- پیشنهاد سفارت روسیه به او بعد از تعرض به خانه‌اش: از ایشان درخواست کردند به این سفارتخانه پناهنده شوند یا چند نفر سرباز روسی به منزلش بروند و او را در پناه خود بگیرند. ایشان هیچ کدام از این پیشنهادات را نپذیرفتند؛ گفتند: «در مقابل مشیت و اراده الهی، تسلیم صرف است.»
- برخی نیز به او پیشنهاد می‌کردند که به بیگانگان پناهنده شود، او در جواب می‌گفت: «من راضی هستم که صد مرتبه زنده شوم و کشته شوم؛ اما پناهنده به اجنبی نشوم و برخلاف امر شارع مقدس اسلام رفتاری نکرده باشم.»
- **دستگیری:** ایشان توسط پیرمیرزا ارمنی که پس از فتح تهران، با فرصت‌طلبی مدارج ترقی را طی کرده بود، دستگیر شد. شیخ فضل‌الله نوری بعد از یک محاکمه فرمایشی، اعدام شدند.

- **نظر مورخان:** بسیاری از مورخان شهادت شیخ فضل‌الله نوری را یکی از فجیع‌ترین اعمال مشروطه‌خواهان می‌دانند. عده‌ای نیز بر این عقیده هستند که اعدام او انتقام استعمار از روحانیت ایران برای جبران شکست در نهضت تحریم تنباکو و پیشگیری از تکرار مقاومت‌های مشابه آن بوده است.

تشدید اختلاف و درگیری میان مشروطه‌خواهان

مجلس دوم شورای ملی تشکیل شد و با تشکیل این مجلس، اختلاف و درگیری میان مشروطه‌خواهان شدت گرفت. دو حزب ایجاد شد که اکثریت نمایندگان را شامل می‌شد و با هم در رقابت فکری و سیاسی بودند.

● **اعتدالیون:** مذهب را سدی محکم در برابر ظلم و بی‌عدالتی می‌دانستند و اجرای شریعت را در دستور کار خود قرار داده بودند. سید محمدطباطبایی و سیدعبدالله بهبهانی از اعضای سرشناس این حزب بودند.

● **دمکرات‌ها:** رهبری این حزب را سیدحسن تقی‌زاده بر عهده داشت و به جدایی سیاست و دین اعتقاد داشتند. این گروه به دور کردن دین از مشروطه معتقد بودند.

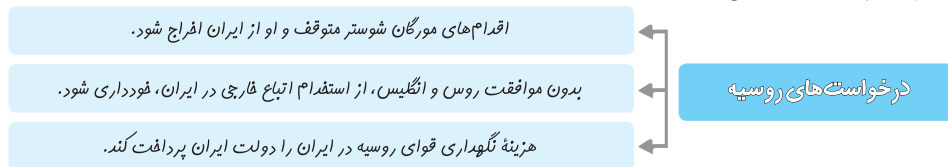
● **نتیجه اختلافات:** در ادامه اختلافات، جو وحشت و ترور ایجاد شد. در این زمان بود که سیدعبدالله بهبهانی توسط دمکرات‌ها ترور شد. تقی‌زاده که متهم بود در این ترور دست داشته است، از ایران فرار کرد و به اروپا رفت. به فاصله کوتاهی، چند تن از دمکرات‌ها ترور شدند.

مجلس نویی مشروطه و مداخله بیگانگان

طبق مصوبه دور دوم مجلس شورای ملی، عده‌ای از کارشناس آمریکایی برای اصلاح اداره‌داری و خزانه‌داری کل، یک فرانسوی برای دادگستری و چند سوئدی برای ژاندارمری استخدام شدند.

● **مورگان شوستر:** معروف‌ترین چهره خارجی بود که با اختیارات وسیع اعطاشده به او توسط مجلس، شروع به انجام اصلاح‌های دامنه‌دار در امور مالی و گمرکی کرد.

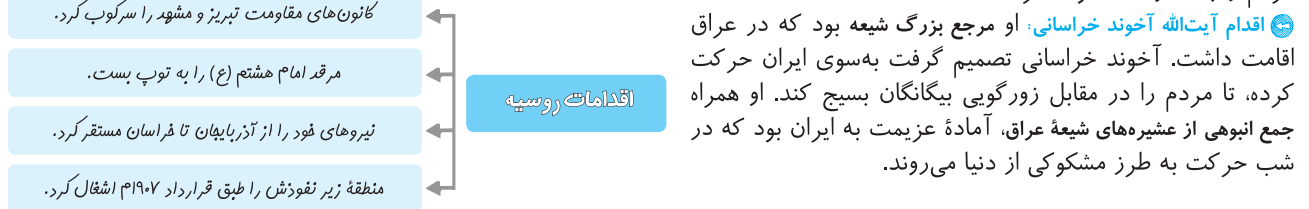
● **واکنش روس و انگلیس به اصلاحات مورگان شوستر:** انجام اصلاحات او به معنای نظم پیدا کردن دستگاه اقتصادی کشور بود. این نظم پیدا کردن باعث عصبانیت دو دولت روس و انگلیس شد؛ بنابراین در سال ۱۲۹۰ش، روسیه طی خطاری به دولت ایران، تهدید کرد که اگر طی چهل و هشت ساعت به خواسته‌هایش عمل نشود، ایران را اشغال می‌کند.

● **چهل و هشت ساعت بعد:** روسیه نیروهای خود را به داخل خاک ایران اعزام کرد.

اخطار روسیه، بحران بزرگی در بین مجلس و دولت ایجاد کرد. بین دولت و مجلس برای پذیرش و یا رد اخطار اختلاف وجود داشت و در این زمان هیجان عمومی و احساسات مردمی نیز به اوج خود رسیده بود.

مجلس اخطار را رد کرد ولی صمصام‌السلطنه، نخست‌وزیر، از ترس اشغال پایتخت، تسلیم شد و مجلس شورای ملی را منحل کرد. به دنبال این اقدام، انبوه تظاهرکنندگان مردمی، به خصوص زنان، با شعار «یا مرگ یا استقلال» به مجلس حمله کردند. علما در ایران و عتبات عالیات، طی تلگراف‌هایی، مردم را به مقاومت دعوت کردند.

● **اقدام آیت‌الله آخوند خراسانی:** او مرجع بزرگ شیعه بود که در عراق اقامت داشت. آخوند خراسانی تصمیم گرفت به سوی ایران حرکت کرده، تا مردم را در مقابل زورگویی بیگانگان بسیج کند. او همراه جمع انبوهی از عشیره‌های شیعه عراق، آماده عزیمت به ایران بود که در شب حرکت به طرز مشکوکی از دنیا می‌روند.

● **اقدام انگلیس:** انگلیس هم برای اشغال منطقه تحت نفوذ خود، قوایی از هندوستان وارد جنوب ایران کرد.

● **نتیجه:** در سال ۱۲۹۱م، دو کشور روسیه و انگلستان، دولت ایران را مجبور کردند تا سیاست خود را با اصول قرارداد ۱۹۰۷م تطبیق دهد.

پرسش‌های چهارگزینه‌ای درس ۵ تاریخ دوازدهم

?

۱۶۷. نتیجه از دست رفتن مناطق ماوراءالنهر چه بود؟

۱ ایجاد نارضایتی مردم از حکومت قاجار

۲ برانگیختن هیجان و احساسات مردم

۳ قندهار ضمیمه کدام کشور شد؟

۱ انگلستان

۲ روسیه

۱۶۹. کدام عامل باعث شد تا زمینه سلطه بیگانگان بر ایران دوران قاجار فراهم شود؟

۱ دریافت وام از کشورهای بیگانه

۲ فساد مالی درباریان

۳ وابستگی درباریان

۴ رشد استعمار در کشورهای اروپایی

۲ قوت گرفتن قیام‌های ضد حکومت قاجار

۴ قوت گرفتن شورش‌های ضد استعماری

۳ هندوستان

۴ پاکستان

۱۷۰. چه عاملی باعث افزایش سلطه بیگانگان بر ایران زمان قاجار شد؟
 ۱ دریافت وام از کشورهای بیگانه ۲ فساد مالی درباریان ۳ وابستگی درباریان ۴ رشد استعمار در کشورهای اروپایی
۱۷۱. چه عاملی باعث افزایش دریافت وام از کشورهای اروپایی در زمان قاجار شد؟
 ۱ فساد مالی درباریان ۲ اوضاع نابسامان اقتصادی ۳ علاقه شاهان به سفرهای اروپایی ۴ فشار و نفوذ استعمارگران بر درباریان
۱۷۲. تمام گزینه‌های زیر باعث جریحه‌دار شدن احساسات ملی شد، به جز:
 ۱ دادن امتیازات به استعمارگران ۲ دریافت وام از کشورهای اروپایی ۳ اعطا و اعمال حق کاپیتولاسیون ۴ دخالت بیگانگان در امور خارجی
۱۷۳. عامل افزایش ناراضی‌ها که ریشه در نظام حکومت‌داری ایرانیان در زمان قاجار داشت، چه بود؟
 ۱ اجازة نفوذ بیگانگان ۲ استبداد شاهان قاجار ۳ مالیات‌های سنگین ۴ تحمیل فشار بر مردم
۱۷۴. کدام عامل مخالفت مردم با حکومت قاجار، ریشه در شیعه‌بودن ایرانیان داشت؟
 ۱ تکیه بر امر به معروف و نهی از منکر ۲ تأکید بر روی عدالت‌خواهی ۳ نامشروع بودن قدرت مطلقه حکام ۴ اشاره به لزوم دفع ظلم
۱۷۵. کدام رویداد دوران قاجار خط بطلانی بر مطلق بودن قدرت شاه کشید؟
 ۱ مبارزه بر سر قرارداد رویتر ۲ قدرت‌گیری مراجع شیعه ۳ هم‌صداشدن مردم با مراجع در مبارزات ۴ مبارزات مراجع در جریان نهضت تنباکو
۱۷۶. وضعیت روحانیون در آستانه نهضت مشروطه به چه شکل بود؟
 ۱ با مردم هم‌صدا بودند. ۲ در مبارزات شرکت می‌کردند. ۳ به استحکام سیاسی و مبارزاتی رسیده بودند. ۴ قدرت خود را به دستگاه حاکمیت نشان دادند.
۱۷۷. عامل ایجاد زمینه رهبری علما در پیدایش حرکت فکری چه بود؟
 ۱ ارتباط منظم علما و مردم ۲ یک قرن مبارزه و بیدارگری ۳ گرایشات مذهبی مردم ۴ آگاهی مردم به مسائل دینی
۱۷۸. تمام گزینه‌های زیر از جمله نتایج شکل‌گیری حرکت فکری به رهبری علما بود؛ به جز:
 ۱ افزایش آگاهی مردم به مسائل دینی ۲ تقویت باورهای مذهبی در جامعه ۳ آگاه‌شدن مردم نسبت به حقوق خود ۴ مبارزه فرهنگی با انحرافات فکری
۱۷۹. کدام گزینه به نتایج پیروزی در نهضت تنباکو اشاره ندارد؟
 ۱ نشانه به‌ثمر رسیدن هم‌گامی مردم با رهبری روحانیون ۲ آسب‌پذیری استبداد داخلی و استعمار خارجی ۳ آسب‌پذیری استبداد داخلی و استعمار خارجی ۴ آشکارشدن قدرت رهبری روحانیون شیعه
۱۸۰. کدام روحانی دوران قاجار از خارج ایران از نهضت مشروطه حمایت می‌کرد؟
 ۱ آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی ۲ آیت‌الله شیخ عبدالله مازندرانی ۳ آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری ۴ آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی
۱۸۱. تمام گزینه‌های زیر از اهداف نهضت مشروطه بود؛ به جز:
 ۱ مبارزه با استعمار خارجی ۲ برپایی عدالت‌خانه ۳ از بین بردن استبداد داخلی ۴ برقراری عدالت در مملکت
۱۸۲. کدام زمینه شکل‌گیری نهضت مشروطه، ارتباط مستقیم با شرایط کشورهای اروپایی و آسیایی داشت؟
 ۱ ضمیمه‌شدن بخش‌هایی از ایران به کشورهای دیگر ۲ غلبه قدرت‌های استعمارگر بر اوضاع مملکت ۳ ایجاد و ورود اندیشه‌های جدید به داخل کشور ۴ مخالفت‌های مردم و علما با استبداد و استعمار
۱۸۳. براساس جدول روبه‌رو کدام گزینه درست است؟
 ۱ (ب) شرف ۲ (پ) اولین روزنامه منتشر شده ۳ (الف) غیردولتی بودن روزنامه ۴ (ت) تربیت
۱۸۴. اولین نشانه‌های اندیشه‌های نوین در مشاهده می‌شود.
 ۱ کتب تاریخی ۲ روزنامه‌ها ۳ سفرنامه‌ها ۴ رمان‌ها
۱۸۵. در کدام سفرنامه به اوضاع نابسامان کشور اشاره می‌شود؟
 ۱ سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ ۲ سفرنامه میرزا صالح شیرازی ۳ سفرنامه ناصرالدین‌شاه ۴ سفرنامه ملک‌مخ
۱۸۶. تمام گزینه‌های زیر از جمله ویژگی‌های اندیشه طالبوف بود؛ به جز:
 ۱ خودباختگی فرهنگ غربی ۲ پذیرش اندیشه‌های غربی ۳ تلفیق اندیشه‌های غربی و مشروطه‌خواهی ۴ همسان‌سازی اندیشه‌های غربی و اسلامی
۱۸۷. آخرین نمونه اعتراضات مردم در زمان ناصرالدین‌شاه چه بود؟
 ۱ جنبش تنباکو ۲ اعتراض به امتیاز رویتر ۳ ترور ناصرالدین‌شاه ۴ اعتراض به عین‌الدوله

ویژگی	روزنامه
«الف»	شرافت
«ب»	عدم ارتباط با دولت
«پ»	کاغذ اخبار
«ت»	انتشار در خارج از کشور

۱۸۸. ویژگی مشترک ناصرالدین‌شاه و مظفرالدین‌شاه چه بود؟
 ۱ سست‌عنصر بودن شاه ۲ تعداد سفرها به اروپا
 ۳ سفر مظفرالدین‌شاه به اروپا ۴ خبرهای رسیده از سفر شاه
۱۸۹. در اوایل دوران مظفرالدین‌شاه کدام رویداد باعث برانگیخته شدن خشم مردم نشد؟
 ۱ سفر مظفرالدین‌شاه به اروپا ۲ خبرهای رسیده از سفر شاه
 ۳ تمام گزینه‌های زیر درباره نوز بلژیکی درست است؛ به جز:
 ۴ اقدام او توهین به مقدسات بود.
۱۹۰. اقدام او توهین به مقدسات بود.
 ۱ در بالماسکه با لباس روحانیت ظاهر شد.
 ۲ رهبری اعتراض به اقدام نوز را چه کسی برعهده داشت؟
 ۱ آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی ۲ آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی
 ۳ نتیجه اتحاد دو روحانی بزرگ در زمان قاجار چه بود؟
 ۱ روحانیون رهبری جنبش را برعهده گرفتند.
 ۲ گروه‌های کوچکی علیه استبداد تشکیل شد.
۱۹۳. شعاع‌السلطنه حاکم کدام منطقه بود؟
 ۱ فارس ۲ خراسان ۳ کرمان ۴ اصفهان
۱۹۴. در کدام یک از رویدادهای منتهی به مشروطه به اموال روس‌ها آسیب رسید؟
 ۱ فلک‌شدن بازرگانان ۲ ماجرای بانک استقراضی
 ۳ تحصن در سفارت انگلیس ۴ مهاجرت بازرگانان به عبدالعظیم
۱۹۵. دلیل بالا رفتن نرخ قند در زمان قاجار چه بود؟
 ۱ وارداتی بودن کالا ۲ احتکار توسط روس‌ها
 ۳ بستن قرارداد با روس ۴ جنگ روس و ژاپن
۱۹۶. واکنش مردم به گرانی قند چه بود؟
 ۱ در مسجد شاه دور هم جمع شدند.
 ۲ در منزل علما به اجتماع پرداختند.
 ۳ در زمان مهاجرت صغری به چه دلیل مهاجران، سفیر عثمانی را واسطه قرار دادند؟
 ۱ شاه به خواسته‌های آن‌ها توجهی نمی‌کرد.
 ۲ عین‌الدوله با خواسته‌هایشان مخالف بود.
 ۳ اخبار صحیح به مظفرالدین‌شاه نمی‌رسید.
 ۴ از پذیرش خواسته‌هایشان مطمئن شوند.
۱۹۸. واکنش اولیه عین‌الدوله به خواسته‌های مهاجران به حرم عبدالعظیم چه بود؟
 ۱ با آن به مخالفت جدی پرداخت.
 ۲ وعده دروغین داد برای عملی کردن خواسته آن‌ها.
 ۳ اقدام به دستگیری و تبعید رهبران قیام کرد.
 ۴ آن را پذیرفت و به آن عمل کرد.
۱۹۹. دلیل برافروخته شدن دوباره اعتراضات مردم بعد از بازگشت مهاجران از حرم حضرت عبدالعظیم چه بود؟
 ۱ مشخص شد عین‌الدوله به مردم وعده دروغ داده است.
 ۲ درباریان اجازه رسیدن خبرها را به شاه نمی‌دادند.
 ۳ شاه نسبت به نامه‌های آیت‌الله طباطبایی بی‌اعتنایی کرد.
 ۴ در این زمان به خواسته‌های مردم بی‌اعتنایی شد.
۲۰۰. بعد از کدام رویداد عین‌الدوله شرایط حکومت نظامی در تهران ایجاد کرد؟
 ۱ نامه‌نگاری آیت‌الله طباطبایی با شاه
 ۲ درگیری مردم با سربازان
 ۳ اعتراضات گسترده مردم در تمام کشور
 ۴ مهاجرت معترضان به قم
۲۰۱. واقعه بست‌نشینی در سفارت انگلیس هم‌زمان با کدام رویداد بود؟
 ۱ اعتراضات گسترده مردمی در تمام کشور
 ۲ مهاجرت عدالت‌خواهان به قم
 ۳ سخت‌گیری‌های عین‌الدوله
 ۴ بی‌توجهی شاه به نامه‌ها
۲۰۲. تمام گزینه‌های زیر درباره بست‌نشینی در سفارت انگلیس درست است؛ به جز:
 ۱ پناهندگی مشروطه‌خواهان به سفارت از عوامل پیروزی نهضت بود.
 ۲ دلیل انگلیس برای پناه‌دادن به معترضان، رسیدن به منافع خود بود.
 ۳ مردم را با عامل‌های شناخته‌شده خود در بین معترضان ترغیب کرد.
 ۴ یکی از دلایل همراهی انگلیس با معترضان، مقابله با دولت روسیه بود.
۲۰۳. کدام واقعه باعث شد تا نهضت مردمی به اوج خود برسد؟
 ۱ مهاجرت علمای تهران به قم
 ۲ وارد شدن علمای سایر شهرستان‌ها
 ۳ همراه شدن آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری
 ۴ همراه شدن مردم شهرستان‌ها
۲۰۴. به چه دلیل قیام مردم علیه استبداد مستحکم شد؟
 ۱ مهاجرت علمای تهران به قم
 ۲ وارد شدن علمای سایر شهرستان‌ها
 ۳ همراه شدن آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری
 ۴ همراه شدن مردم شهرستان‌ها
۲۰۵. تمام گزینه‌های زیر از خواسته‌های معترضان در مهاجرت کبری بود؛ به جز:
 ۱ فراهم شدن زمینه بازگشت مهاجران
 ۲ ایجاد عدالت‌خانه در تمام کشور
 ۳ عمل به فرامین اسلامی
 ۴ عزل عین‌الدوله از صدارت
۲۰۶. اولین اقدام مظفرالدین‌شاه در جهت پذیرش خواسته‌های مهاجران به قم چه بود؟
 ۱ صدور فرمان تشکیل مجلس شورای ملی
 ۲ درخواست از مهاجران برای بازگشت
 ۳ عزل عین‌الدوله از صدارت
 ۴ ایجاد عدالت‌خانه

۲۰۷. بعد از کدام رویداد علما از قم بازگشتند؟

- ۱) صدور فرمان تشکیل مجلس شورای ملی
۲) درخواست از مهاجران برای بازگشت
۳) عزل عین‌الدوله از صدارت
۴) ایجاد عدالتخانه

۲۰۸. در چه تاریخی اولین مجلس شورای ملی تشکیل شد؟

- ۱) ۱۴ مرداد ۱۲۸۵
۲) ۲۸ مرداد ۱۲۸۵
۳) ۱۴ مرداد ۱۲۸۶
۴) ۲۸ مرداد ۱۲۸۶

۲۰۹. کدام گزینه درباره‌ی خواسته‌های مهاجران در زمان مهاجرت به حضرت عبدالعظیم نادرست است؟

- ۱) ایجاد عدالت‌خانه در تمام شهرها
۲) رسیدگی به شکایت‌های مردم
۳) عمل به قانون اسلامی
۴) عزل عین‌الدوله

۲۱۰. در نتیجه‌ی کدام رویداد، دو روحانی بزرگ قاجار با هم متحد شدند؟

- ۱) ماجرای بانک استقراضی
۲) فلک‌شدن بازرگانان
۳) ماجرای نوز بلژیکی
۴) ماجرای نوز بلژیکی

۲۱۱. آغازگر جنبش عمومی بود.

- ۱) سخنرانی روحانیون در مراسم محرم
۲) فلک‌شدن بازرگانان
۳) ماجرای نوز بلژیکی
۴) ناراضی‌تای مردم ایالات و ولایات

۲۱۲. براساس جدول روبه‌رو کدام گزینه درست است؟

- ۱) الف) ماجرای بانک استقراضی
۲) ب) برافروختن آتش خشم مردم
۳) پ) فلک‌شدن بازرگانان
۴) ت) غفلت مردم از غرض‌های بیگانگان

ویژگی	حادثه‌ی منتهی به مشروطه
شتاب‌دهنده‌ی جنبش	«الف»
«ب»	ناراضی‌تای مردم ایالات
اولین مرحله‌ی اتحاد نیروهای ضد استبداد	«پ»
تحصن در سفارت انگلیس	«ت»

۲۱۳. تمام گزینه‌های زیر درباره‌ی وقایع بعد از صدور فرمان مشروطه درست است؛ به‌جز:

- ۱) اولین دور مجلس با حضور نمایندگان اکثر شهرها تشکیل شد.
۲) اولین اقدام سیاستمداران مشروطه‌خواه تدوین قانون اساسی بود.
۳) قانون اساسی بادقت و حوصله‌ی کامل نوشته شد.
۴) شاه ده روز بعد از امضا قانون اساسی درگذشت.

۲۱۴. کدام گزینه پرکننده‌ی جای خالی در عبارت زیر نیست؟

«به این ترتیب، کشور استبدادزده‌ی ما، با بهره‌گیری از، و به حکومتی دست یافت که می‌بایست براساس قانون اداره می‌شد.»

- ۱) اندیشه‌های سیاسی عالمان دینی
۲) کوشش فرهیختگان جامعه
۳) تفکر سیاستمداران
۴) مجاهدت مردم

۲۱۵. عبارت زیر نشان‌دهنده‌ی کدام ویژگی محمدعلی‌شاه است؟

«بعد از مخالفت محمدعلی‌شاه با مشروطیت و دعوت‌نکردن از نمایندگان مجلس در مراسم تاج‌گذاری ... عارف غزل هاله‌ی زلف را سرود؛ زلف بر رخ همچون قمر، نقاب انداخت فغان که هاله بر رخسار آفتاب انداخت.»

- ۱) عدم تمکین از قانون اساسی
۲) بی‌توجهی به نمایندگان مجلس
۳) پیروی از اندیشه‌های روس‌ها
۴) مخالفت آشکار با مجلس

۲۱۶. تمام گزینه‌های زیر درباره‌ی قانون اساسی اولیه‌ی امضاشده توسط مظفرالدین‌شاه درست است؛ به‌جز:

- ۱) دارای نقاط ضعف فراوانی بود.
۲) حکم نظام‌نامه‌ی امور مجلس بود.
۳) تکالیف دولت نسبت به مردم را مشخص می‌کرد.
۴) در آن تکالیف مردم نسبت به دولت مشخص نبود.

۲۱۷. کدام مورد درباره‌ی متمم قانون اساسی نیست؟

- ۱) در پنجاه‌ویک اصل تنظیم شد.
۲) برای آن کمیسیونی شش نفره تشکیل شد.
۳) اصل دوم متمم به همت آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری تصویب شد.
۴) در اصل دوم متمم، پنج نفر از مجتهدان باید بر مصوبات مجلس نظارت می‌کردند.

۲۱۸. دلیل خروج شیخ فضل‌الله نوری از صف طرفداران مشروطه چه بود؟

- ۱) دخالت‌های بیگانگان در اداره‌ی امور مجلس
۲) انحراف مشروطه از مسیر اسلامی و ملی
۳) به‌وجودآمدن اختلاف در بین نمایندگان
۴) مخالفت‌های محمدعلی‌شاه با نظام مشروطه

۲۱۹. کدام روحانی به مشروطه‌ی مشروعه اعتقاد داشت؟

- ۱) آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی
۲) آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی
۳) آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری
۴) آیت‌الله محمدکاظم خراسانی

۲۲۰. کدام واقعه از جمله سلسله وقایعی نیست که محمدعلی‌شاه را مجبور به امضای متمم قانون اساسی کرد؟

- ۱) بسته‌شدن بازارها
۲) هجوم مردم به مجلس
۳) تلگراف مراجع تقلید
۴) اعتراضات آیت‌الله نوری

۲۲۱. کدام گزینه به‌دلیل مخالفت روسیه با مشروطه اشاره دارد؟

- ۱) کمک به محمدعلی‌شاه
۲) افزایش اعتبار خود در ایران
۳) محافظت از مرزهای خود در منطقه قفقازیه
۴) به قدرت رساندن مهره‌های روسی در دستگاه حاکم

۲۲۲. کمک انگلیسی‌ها در زمان بست‌نشینی مشروطه‌خواهان در سفارت انگلیس به چه هدفی بود؟
 ۱) افزایش اعتبار خود در ایران
 ۲) به قدرت رساندن مهره‌های انگلیسی در مجلس
 ۳) محافظت از مرزهای مستعمرات خود در منطقه
 ۴) جلوگیری از نفوذ روس‌ها
۲۲۳. دلیل اصلی بسته‌شدن قرارداد ۱۹۰۷ م بین روسیه و انگلیس چه بود؟
 ۱) مشخص کردن موقعیت خود در کشور
 ۲) فاصله گرفتن از هم
 ۳) جلوگیری از درگیری
 ۴) قدرت‌گیری قدرت تازه تأسیس آلمان
۲۲۴. شمال کشور طبق قرارداد ۱۹۰۷ م جزء منطقه تحت نفوذ چه کشوری بود؟
 ۱) انگلیس
 ۲) روسیه
 ۳) فرانسه
 ۴) بی‌طرف
۲۲۵. با پا در میانی کدام کشور قرارداد ۱۹۰۷ م بسته شد؟
 ۱) فرانسه
 ۲) ایران
 ۳) عثمانی
 ۴) آلمان
۲۲۶. تمام گزینه‌های زیر از اقدامات انقلابی مردم و مجلس است؛ به جز:
 ۱) رد قرارداد ۱۹۰۷ م
 ۲) تأسیس بانک ملی
 ۳) اخراج نوز بلژیکی
 ۴) رد دریافت وام
۲۲۷. کدام گزینه دربارهٔ صدراعظم مخالف مشروطه درست نیست؟
 ۱) توسط مشروطه‌خواهان ترور شد.
 ۲) با حمایت روس‌ها وارد کشور شد.
 ۳) با کمک او دوران استبداد حاکم شد.
 ۴) به خواست شاه از اروپا به ایران بازگشت.
۲۲۸. بهانهٔ محمدعلی‌شاه برای انحلال مجلس چه بود؟
 ۱) سوءقصد به جان شاه
 ۲) ترور صدراعظم
 ۳) اقدامات انقلابی
 ۴) مخالفت نمایندگان با شاه
۲۲۹. از عبارات زیر کدام‌ها درست هستند؟
 الف) دو سال بعد از صدور فرمان مشروطیت، مجلس به توپ بسته شد.
 ب) سفارت روسیه با درخواست شاه، به مجلس حمله کرد.
 پ) لیاخوف فرماندهٔ حمله به مجلس شورای ملی بود.
 ت) بعد از حمله به مجلس تمام مشروطه‌خواهان از ایران فرار کردند.
 ۱) الف - ت
 ۲) ب - ت
 ۳) پ - ت
 ۴) الف - پ
۲۳۰. براساس جدول روبه‌رو کدام گزینه درست است؟
 ۱) تبعید
 ۲) الف) ملک‌المتکلمین
 ۳) پ) تقی‌زاده
 ۴) ب) اعدام

مشروطه‌خواه	سرنوشت بعد از انحلال مجلس
«الف»	تبعید
سید عبدالله بهبهانی	«ب»
«پ»	فرار از ایران
صوراسرافیل	«ت»

۲۳۱. دومین نشانهٔ مخالفت محمدعلی‌شاه با نظام مشروطه چه بود؟
 ۱) سپردن صدارت به امین‌السلطان
 ۲) امتناع از امضای متمم قانون اساسی
 ۳) متهم کردن نمایندگان به سوءقصد
 ۴) صدور فرمان حمله به ساختمان مجلس
۲۳۲. واکنش غرب‌گرایان به استبداد صغیر چه بود؟
 ۱) در ایران به مبارزات خود ادامه دادند.
 ۲) از هر راه ممکن از ایران خارج شدند.
 ۳) مقاومت در برابر استبداد صغیر از کدام شهر آغاز شد؟
 ۱) اصفهان
 ۲) گیلان
 ۳) تهران
 ۴) تبریز
۲۳۳. نیروهای مقاومت کدام منطقه جزء فاتحان تهران در زمان استبداد صغیر نبودند؟
 ۱) اصفهان
 ۲) قزوین
 ۳) بختیاری
 ۴) گیلان
۲۳۴. با کدام رویداد استبداد صغیر به پایان رسید؟
 ۱) فتح تهران توسط مجاهدین
 ۲) پناهندگی شاه به سفارت روسیه
 ۳) دست‌کشیدن روسیه از حمایت شاه
 ۴) حمایت روحانیون نجف از مشروطه‌خواهان
۲۳۵. در مجلس فوق‌العاده‌ای که بعد از پایان استبداد صغیر شکل گرفت کدام گروه حضور نداشتند؟
 ۱) روحانیون
 ۲) وکلای سابق مجلس
 ۳) سران مجاهدان
 ۴) شاهزادگان
۲۳۶. از عبارات زیر کدام‌ها درست هستند؟
 الف) ولیعهد محمدعلی‌شاه توسط مجلس فوق‌العاده انتخاب شد.
 ب) مشروطه‌خواهان تیریزی با اقدامات دولت جدید مخالف بودند.
 پ) در اخراج افراد تندرویی مانند تقی‌زاده همه هم‌نظر بودند.
 ت) ستارخان و باقرخان از زمامداران جدید ناخشنود بودند.
 ۱) ب - ت
 ۲) الف - پ
 ۳) پ - ت
 ۴) ب - پ

۲۳۸. تمام گزینه‌های زیر از جمله شرایط محمدعلی‌شاه بعد از فتح تهران بود؛ به جز:
- ۱ از طرف روسیه و انگلستان حمایت می‌شد.
 - ۲ از طرف دولت جدید حقوق دریافت می‌کرد.
 - ۳ به بندر اُسا در روسیه رفت.
 - ۴ با محاکمه ساختگی تبرئه شد.
۲۳۹. سر نوشت کسی که متن زیر از زبان او نوشته شده است؛ چه شد؟
- «اگر مشروطه حرام است... چرا ابتدا همراهی و مساعدت فرمودید؟ و اگر... جایزه است... چرا مخالفت می‌فرمایید؟
- گفت: «من والله با مشروطه مخالفت ندارم، با اشخاص بی‌دین و فرقه ضالّه و مُضَلّه مخالفم که می‌خواهند به مذهب اسلام لطمه وارد بیاورند. روزنامه‌ها را که لابد خوانده و می‌خوانید که چگونه به انبیا و اولیا توهین می‌کنند و حرف‌های کفرآمیز می‌زنند؟! من عین همین حرف‌ها را در کمیسیون‌های مجلس از بعضی شنیدم. از خوف آنکه مبدا بعدها قوانین مخالف... اسلام وضع کنند، خواستم از این کار جلوگیری کنم، آن لایحه را نوشتم. تمام دشمنی‌ها و فحاشی‌ها از همان لایحه سرچشمه گرفته است!»
- ۱ تبعید شد.
 - ۲ با دریافت حقوق از ایران رفت.
 - ۳ اعدام شد.
 - ۴ به کشور خارجی مهاجرت کرد.
۲۴۰. کدام گزینه به راه‌هایی که شیخ فضل‌الله داشت اشاره ندارد؟
- ۱ پناهنده شدن به سفارت روسیه
 - ۲ پناهنده شدن به بیگانه
 - ۳ اعتراف به برگشتن از نظریات خود
 - ۴ استفاده از سربازان روسی
۲۴۱. مأمور دستگیری شیخ فضل‌الله چه کسی بود؟
- ۱ ستارخان
 - ۲ پیرمخان
 - ۳ باقرخان
 - ۴ تقی‌زاده
۲۴۲. تمام گزینه‌های زیر از جمله نظریات مورخان درباره اعدام شیخ فضل‌الله نوری است؛ به جز:
- ۱ استعمارگران در این اقدام نقش مستقیم داشته‌اند.
 - ۲ یکی از فجیع‌ترین اعمال مشروطه‌خواهان بوده است.
 - ۳ این رویداد انتقام استعمار از روحانیت ایران بوده است.
 - ۴ استعمار از تکرار مقاومت‌های مشابه تنباکو پیشگیری کند.
۲۴۳. اندیشه اعتدالیون و دمکرات‌ها به ترتیب بر چه اساسی استوار بود؟
- ۱ جدایی دین از سیاست - تکیه بر مذهب
 - ۲ تکیه بر مذهب - جدایی دین از سیاست
 - ۳ اجرای شریعت - تکیه بر مذهب
 - ۴ عدم توجه به دین - جدایی دین از سیاست
۲۴۴. اولین نشانه به وجود آمدن اختلاف در بین مشروطه‌خواهان چه بود؟
- ۱ ترور سیدعبدالله بهبهانی
 - ۲ به وجود آمدن جو وحشت
 - ۳ ترور چند تن از دمکرات‌ها
 - ۴ به وجود آمدن دو حزب
۲۴۵. اولین نشانه ایجاد شدن جو وحشت در درگیری‌های سیاسی چه بود؟
- ۱ ترور سیدعبدالله بهبهانی
 - ۲ به وجود آمدن جو وحشت
 - ۳ ترور چند تن از دمکرات‌ها
 - ۴ به وجود آمدن دو حزب
۲۴۶. نماینده مجلس دوم که متهم به دست داشتن در ترور سید عبدالله بهبهانی بود؛ چه سر نوشتی داشت؟
- ۱ توسط اعتدالیون ترور شد.
 - ۲ به اروپا فرار کرد.
 - ۳ محاکمه و اعدام شد.
 - ۴ تبرئه و آزاد شد.
۲۴۷. طبق تصمیم مجلس دوم شورای ملی، عده‌ای کارشناس..... برای اصلاح اداره دارایی و خزانه‌داری کل و چند سوئدی برای..... استخدام شدند.
- ۱ آمریکایی - فرانسوی
 - ۲ آمریکایی - سوئدی
 - ۳ سوئدی - فرانسوی
 - ۴ سوئدی - آمریکایی
۲۴۸. دلیل اخطار روسیه به ایران در زمان دومین دوره مجلس شورای ملی چه بود؟
- ۱ انجام اقداماتی برای منظم شدن دستگاه اقتصادی کشور
 - ۲ انجام اصلاحات دامنه‌دار در امور مالی و گمرک توسط شوستر
 - ۳ استخدام شدن چندین غیرایرانی برای سامان دادن به امور
 - ۴ اجازه نگرفتن از روس و انگلیس برای استخدام شوستر و همکارانش
۲۴۹. کدام گزینه از مفاد درخواست روسیه در دوره دوم مجلس شورای ملی نیست؟
- ۱ اقدامات مورگان شوستر متوقف و او از ایران اخراج شود.
 - ۲ هزینه نگهداری قوای روسیه در ایران را دولت ایران پرداخت نماید.
 - ۳ بدون موافقت روس و انگلیس، از استخدام اتباع خارجی در ایران خودداری شود.
 - ۴ مجلس به مفاد عهدنامه بسته شده در سال ۱۹۰۷م بین دو دولت انگلیس و روسیه عمل کند.
۲۵۰. از عبارات زیر کدام‌ها درباره اخطار روس به ایران در زمان دور دوم مجلس شورای ملی درست هستند؟
- (الف) مصمصام السلطنه، اخطار روسیه را رد کرد.
(ب) مجلس شورای ملی در آستانه حمله روس منحل شد.
(پ) آیت‌الله آخوند خراسانی، با فرستادن تلگرافی از مردم حمایت معنوی کرد.
(ت) مردم در اعتراض به منحل شدن مجلس و پذیرش تسلیم در برابر روس تظاهرات کردند.
- ۱ الف - ت
 - ۲ پ - ت
 - ۳ ب - ت
 - ۴ الف - پ
۲۵۱. کدام گزینه از اقدام روس و انگلیس بعد از حمله به ایران بعد از اخطار نیست؟
- ۱ روس‌ها مرقد مطهر امام هشتم (ع) را به توپ بستند.
 - ۲ روس‌ها کانون‌های مقاومت تبریز و مشهد را سرکوب کردند.
 - ۳ انگلیسی‌ها قوایی برای اشغال منطقه تحت نفوذ وارد ایران کردند.
 - ۴ انگلیسی‌ها نیروهای خود را از آذربایجان تا خراسان مستقر ساختند.

۱۷۶. **گزینه ۳** در آستانه نهضت مشروطیت روحانیون و حوزه‌های علمیه شیعه به استحکام و انسجام سیاسی و مبارزات رسیده بودند. **صفحه ۶۲**
۱۷۷. **گزینه ۱** برای پاسخ به این پرسش به نمودار دقت کنید:
یک قرن مبارزه و بیدارگری ← ارتباط منظم میان علما و مردم ← فراهم‌شدن زمینه پیدایش حرکتی فکری به رهبری علما
۱۷۸. **گزینه ۳** گسترش این حرکت فکری موجب افزایش آگاهی مردم در زمینه مسائل اعتقادی و دینی شد و باورهای مذهبی و فرهنگی جامعه را در مقابل انحرافات فکری تقویت کرد. **صفحه ۶۲**
۱۷۹. **گزینه ۱** گزینه «۱» از جمله نتایج به‌ثمر رسیدن نهضت تنباکو نیست. **صفحه ۶۲**
۱۸۰. **گزینه ۲** سه روحانی از نجف به حمایت مشروطه می‌پرداختند:
۱. آیت‌الله محمدکاظم خراسانی - ۲. آیت‌الله شیخ عبدالله مازندرانی - ۳. آیت‌الله حاج میرزا حسین فرزند میرزا خلیل تهرانی. **صفحه ۶۲**
۱۸۱. **گزینه ۴** اهداف نهضت مشروطه عبارت بود از: گزینه «۱»: مبارزه با استعمار خارجی / گزینه «۲»: مبارزه با استبداد داخلی / گزینه «۳»: تلاش برای برقراری عدالت در مملکت. ***نکته:** باید دقت داشته باشید برپایی عدالت‌خانه از جمله راه‌های رسیدن به اهداف بود. **صفحه ۶۳**
۱۸۲. **گزینه ۳** هر چهار گزینه به عواملی اشاره دارد که کشورهای خارجی در آن دخیل هستند؛ ولی زمانی که می‌گوییم کشورهای اروپایی و آسیایی و ارتباط مستقیم با شرایط این کشورها، به ورود اندیشه‌های جدید اشاره می‌کنیم. **صفحه ۶۳**
۱۸۳. **گزینه ۲** برای پاسخ به جدول زیر دقت نمایید.

ویژگی	روزنامه
روزنامه دولتی	شرافت
عدم ارتباط با دولت	تربیت یا ادب
اولین روزنامه منتشر شده	کاغذ اخبار
انتشار در خارج از کشور	عروةالوثقی، اختر، قانون، حبل‌المتین، حکمت و ثریا

- صفحه ۶۳
۱۸۴. **گزینه ۳** اولین نشانه‌های نوین، در سفرنامه‌های عهد قاجار مشاهده می‌شود. ***نکته:** توجه شود که روزنامه‌ها عامل ورود اندیشه نوین بودند و سفرنامه‌ها نشانه اندیشه‌های نوین. سفر به اروپا عامل ورود اندیشه نوین بود. **صفحه ۶۳**
۱۸۵. **گزینه ۱** سیاحت‌نامه ابراهیم بیگ اثر حاج زین‌العابدین مراغه‌ای، به بیان اوضاع نابسامان کشور اشاره می‌کند. **صفحه ۶۳**
۱۸۶. **گزینه ۴** طالبوف از جمله نویسندگان روشنفکر بود. نوشته‌های این افراد این ویژگی‌ها را دارد: ۱. پذیرش اندیشه‌های غربی - ۲. شیفتگی و خودباختگی بی‌چون‌وچرا در برابر فرهنگ بیگانه - ۳. درآمیختن اندیشه‌های وارداتی و غربی با اندیشه‌های مشروطه‌خواهان **صفحه ۶۴**
۱۸۷. **گزینه ۳** آخرین نمونه اعتراضات مردمی، ترور ناصرالدین‌شاه بود. **صفحه ۶۵**
۱۸۸. **گزینه ۲** ناصرالدین‌شاه و مظفرالدین‌شاه هر دو، سه سفر به اروپا داشتند. باید دقت شود که سه گزینه دیگر از ویژگی‌های مظفرالدین‌شاه است. **صفحه ۶۵**
۱۸۹. **گزینه ۱** دلیل خشم مردم خبرهایی بود که از سفر شاه در روزنامه‌ها درج می‌شد؛ نه لزوماً خود سفر شاه به اروپا. توجه داشته باشید، سفر شاه به اروپا به‌تنهایی باعث اعتراضات نمی‌شد، پولی که در این سفرها خرج می‌شد و خبرهایی که از این سفرها منتشر می‌شد باعث اعتراض می‌گردید. **صفحه ۶۵**

۱۵۵. **گزینه ۳** در ایران عصر قاجار، نخستین مدرسه‌های جدید توسط مسیونرهای خارجی تأسیس شدند. **صفحه ۵۴**
۱۵۶. **گزینه ۲** میرزا حسن رشدیه تلاش زیادی در جهت تأسیس مدارس جدید در شهرهای مختلف ایران انجام داد. **صفحه ۵۴**
۱۵۷. **گزینه ۱** در دوره قاجار حمایت پادشاهان و ارتباط با غرب موجب ایجاد تحول اساسی در نقاشی شد. **صفحه ۵۶**
۱۵۸. **گزینه ۳** در دوره ناصرالدین‌شاه، سنت نگارگری ایرانی تحت تأثیر هنر نقاشی مدرن اروپایی قرار گرفت و سبک نوینی در نقاشی به وجود آمد. **صفحه ۵۶**
۱۵۹. **گزینه ۱** نقاش‌باشی ناصرالدین‌شاه ابوالحسن غفاری نام داشت که به صنایع‌الملک ملقب بود. **صفحه ۵۶**
۱۶۰. **گزینه ۳** هنر تعزیه در دوره ناصرالدین‌شاه قاجار گسترش پیدا کرد. **صفحه ۵۷**
۱۶۱. **گزینه ۲** تعزیه که ریشه در آیین‌های باستانی داشت در عصر صفوی برای بزرگداشت حماسه کربلا و شهادت امام حسین (ع) رواج یافت. یکی از مکان‌های اجرای تعزیه در تهران عصر قاجار، تکیه دولت بود. **صفحه ۵۷**
۱۶۲. **گزینه ۴** مهم‌ترین ویژگی بناهای «کارت پستالی» در ایران دوره قاجار، ترکیب عناصر معماری ایرانی و اروپایی در آن‌ها است. **صفحه ۵۹**
۱۶۳. **گزینه ۲** کاخ شمس‌العماره واقع در مجموعه کاخ گلستان به دستور ناصرالدین‌شاه ساخته شده است. **صفحه ۵۹**
۱۶۴. **گزینه ۳** گاهی هنرمندان با استفاده از نمایش‌های کم‌دی، مضامین جدی، انتقادهای سیاسی و اجتماعی را به‌صورت طنز به گوش مقامات می‌رساندند. **صفحه ۵۷**
۱۶۵. **گزینه ۱** هنر تئاتر به سبک اروپایی از دوره قاجار به همت دانشجویان اعزامی به اروپا در ایران گسترش یافت. **صفحه ۵۹**
۱۶۶. **گزینه ۲** به دستور ناصرالدین‌شاه در محل فعلی دارالفنون یک تالار نمایش توسط میرزا علی‌اکبرخان مزین‌الدوله (نقاش‌باشی) ساخته شد. **صفحه ۵۸**
۱۶۷. **گزینه ۱** از دست رفتن بخش‌هایی از سرزمین ایران باعث ایجاد نارضایتی مردم از حکومت قاجار شد. **صفحه ۶۱**
۱۶۸. **گزینه ۳** دقت داشته باشید، درست است که قندهار جزء سرزمین‌هایی است که طی قراردادی بین ایران و انگلیس از ایران جدا شده است؛ ولی این شهر ضمیمه هندوستان شد نه انگلیس **صفحه‌های ۴۴ و ۶۱**
۱۶۹. **گزینه ۲** دو عامل برای فراهم‌شدن زمینه سلطه بیگانگان بر ایران وجود داشته است: ۱. ضعف حکومت قاجار - ۲. طمع‌ورزی و فساد مالی درباریان **صفحه ۶۱**
۱۷۰. **گزینه ۱** دریافت وام از کشورهای بیگانه باعث افزایش سلطه آن‌ها شد. **صفحه ۶۱**
۱۷۱. **گزینه ۳** علاقه شاهان قاجار به مسافرت به اروپا، انگیزه و میزان دریافت وام از بیگانگان را افزایش داد. **صفحه ۶۱**
۱۷۲. **گزینه ۴** دخالت بیگانگان در امور داخلی باعث جریحه‌دارشدن احساسات ملی شد. **صفحه ۶۲**
۱۷۳. **گزینه ۲** باید دقت داشته باشید که سؤال عامل نارضایتی مبتنی بر نظام حکومت‌داری را از شما می‌پرسد. از گزینه‌های مطرح‌شده تنها استبداد شاهان قاجار از عواملی است که ریشه آن در نظام حکومت‌داری است. **صفحه‌های ۳۷ و ۶۲**
۱۷۴. **گزینه ۳** باید دقت داشته باشید در صورت سؤال اشاره شده است که عامل، باید اشاره به شیعه‌بودن ایرانیان داشته باشد. تمام گزینه‌ها به عوامل ناشی از دین اسلام اشاره دارد و تنها گزینه «۳» به شیعه‌بودن ایرانیان اشاره دارد. **صفحه ۶۲**
۱۷۵. **گزینه ۴** مرجعیت شیعه در جریان نهضت تحریم تنباکو خط بطلانی بر مطلق‌بودن قدرت شاه کشید. **صفحه ۶۲**

۱۹۰. **گزینه ۲** نوز کارگزار روسیه در ایران بود. *صفحه‌های ۶۵ و ۶۶*
۱۹۱. **گزینه ۱** رهبری اعتراض علیه ماجرای نوز را آیت‌الله سیدعبدالله بهبهانی برعهده داشت. *صفحه ۶۶*
۱۹۲. **گزینه ۲** همکاری دو سید روحانی، مردم ستم‌دیده و آزادی‌خواهی را که از مدت‌ها قبل در انجمن‌های مخفی تشکل‌های کوچکی فراهم آورده بودند، امیدوار ساخت تا از گوشه و کنار سربرآوردند و آماده قیام شوند. *صفحه ۶۶*
۱۹۳. **گزینه ۱** شعاع‌السلطنه حاکم فارس بود و آصف‌الدوله حاکم خراسان. *صفحه ۶۶*
۱۹۴. **گزینه ۲** در ماجرای بانک استقراضی، آیت‌الله طباطبایی، بهبهانی و میرزا مصطفی آشتیانی به ساختمان بانک استقراضی حمله و آن را با خاک یکسان می‌کنند. *صفحه ۶۶*
۱۹۵. **گزینه ۴** در زمان قاجار این کالا جزء کالاهای وارداتی بود و در اثر جنگ روس و ژاپن، نرخ این کالا با رفت. *صفحه ۶۶*
۱۹۶. **گزینه ۱** ترتیب وقایع را به خاطر بسپارید؛ در مسجد شاه جمع شدند ← تحت تأثیر امام جمعه درباری تجمع متشنج شد ← با مأموران درگیر شدند ← در منزل علما اجتماع‌هایی شکل گرفت به پیشنهاد آیت‌الله طباطبایی به حرم عبدالعظیم مهاجرت کردند. *صفحه‌های ۶۶ و ۶۷*
۱۹۷. **گزینه ۳** به دلیل وجود درباریان فاسد، خبرهای صحیح به مظفرالدین‌شاه نمی‌رسید و مهاجران مجبور شدند سفیر عثمانی را واسطه قرار دهند و توسط او، خواسته‌های خود را به گوش شاه برسانند. *صفحه ۶۷*
۱۹۸. **گزینه ۲** او و شاه در ابتدا پذیرفتند؛ ولی مشخص شد عین‌الدوله وعده دروغین داده است و در پی آن است که با ایجاد اختلاف در میان مهاجران و دستگیری، تبعید و زندانی کردن رهبران قیام، جلوی حرکت انقلابی را بگیرد. *صفحه ۶۷*
۱۹۹. **گزینه ۴** باید توجه داشته باشید که نمی‌توان به طور قطع گفت نامه‌ها به دست شاه رسیده است یا خیر؛ گزینه «۱»: هم دلیل نامه‌نگاری آیت‌الله طباطبایی با شاه. / گزینه «۲»: برای زمان مهاجرت است. / گزینه «۳»: غلط است. *صفحه ۶۷*
۲۰۰. **گزینه ۲** بعد از درگیری مردم با سربازان و مجروح و شهادت یک طلبه عین‌الدوله به سخت‌گیری بیشتر پرداخت و تهران حالت حکومت نظامی به خود گرفت. *صفحه ۶۷*
۲۰۱. **گزینه ۲** هم‌زمان با مهاجرت کبری (مهاجرت به قم) عده‌ای در باغ سفارت انگلیس بست نشستند. *صفحه ۶۷*
۲۰۲. **گزینه ۱** مشروطه‌خواهان بدون پناهندگی به سفارت می‌توانستند به موفقیت برسند. *صفحه ۶۷*
۲۰۳. **گزینه ۲** عامل اوج‌گیری نهضت مردمی، وارد میدان شدن علمای سایر شهرستان‌ها و مراکز ایالت‌ها بود. *صفحه ۶۸*
۲۰۴. **گزینه ۳** عامل استحکام‌بخشی به قیام مردمی، همراه‌شدن آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری با مردم بود. *صفحه ۶۸*
۲۰۵. **گزینه ۴** این خواسته در مهاجرت صغری مطرح شد. *صفحه ۶۸*
۲۰۶. **گزینه ۳** او ابتدا عین‌الدوله را از صدارت عزل کرد. *صفحه ۶۸*
۲۰۷. **گزینه ۱** هفت روز بعد از صدور فرمان تشکیل شورای ملی علما با عزت و احترام وارد شهر شدند. *صفحه ۶۸*
۲۰۸. **گزینه ۲** درست است که نباید از تاریخ‌ها در امتحانات و کنکور استفاده شود؛ ولی توجه داشته باشید که این تاریخ از جمله تاریخ‌های مهم است که باید بدانید، هم این تاریخ و هم تاریخ صدور فرمان مشروطیت در ۱۴ مرداد ۱۲۸۵. *صفحه ۶۸*
۲۰۹. **گزینه ۴** عزل عین‌الدوله از خواسته‌های مهاجران در مهاجرت صغری (مهاجرت به حرم حضرت عبدالعظیم) نبود. *صفحه ۶۷*
۲۱۰. **گزینه ۳** دو روحانی منظور آیت‌الله بهبهانی و آیت‌الله طباطبایی بودند که در نتیجه ماجرای نوز بلژیکی با هم متحد شدند. *صفحه ۶۶*

۲۱۱. **گزینه ۳** ماجرای نوز بلژیکی واکنشی در برابر توهین به مقدسات مردم مسلمان ایران به شمار می‌رفت که آغازگر یک جنبش عمومی شد. *صفحه ۶۵*

۲۱۲. **گزینه ۴** برای پاسخ به جدول زیر دقت کنید:

ویژگی	حادثه منتهی به مشروطه
شتاب‌دهنده جنبش	ماجرای نوز بلژیکی
فراگیری اعتراضات	نارضایتی مردم ایالات
اولین مرحله اتحاد نیروهای ضد استبداد	مهاجرت صغری
غفلت مردم از غرض‌های بیگانگان	تحصن در سفارت انگلیس

صفحه‌های ۶۵ تا ۶۷

۲۱۳. **گزینه ۳** قانون اساسی باعجله نوشته و به امضای مظفرالدین‌شاه رسید. *صفحه ۶۸*

۲۱۴. **گزینه ۳** تفکر سیاستمدارها در این برهه از تاریخ نقشی نداشته است. *صفحه ۶۸*

۲۱۵. **گزینه ۲** عبارت به عدم دعوت شاه از نمایندگان مجلس برای حضور در مراسم تاج‌گذاری اشاره دارد. *صفحه ۶۹*

۲۱۶. **گزینه ۳** در این قانون از تکالیف دولت نسبت به ملت و بالعکس سخن به میان نیامده بود. *صفحه ۶۹*

۲۱۷. **گزینه ۱** خود قانون اساسی پنجاه‌ویک اصل داشت. *صفحه ۶۹*

۲۱۸. **گزینه ۲** توجه داشته باشید که اعمال نفوذ غرب‌گرایان در نهضت مشروطه و انحراف آن از مسیر اسلامی و ملی اولیه باعث جداسدن شیخ فضل‌الله نوری از صف مشروطه‌خواهان شد. *صفحه ۷۰*

۲۱۹. **گزینه ۳** از اعتقادات شیخ فضل‌الله نوری، مشروطه مشروعه بود. *صفحه ۷۰*

۲۲۰. **گزینه ۴** شیخ فضل‌الله نوری در این زمان از صف مشروطه‌خواهان جدا شده بود. *صفحه ۷۰*

۲۲۱. **گزینه ۱** از دلایل عنوان‌شده تنها گزینه «۱» جزء دلایل روسیه است، بقیه یا جزء دلایل انگلیس برای حمایت است و یا به طور کلی نادرست است. *صفحه ۷۰*

۲۲۲. **گزینه ۲** دلیل کمک‌های بی‌دریغ به بست‌نشینان در سفارت این کشور در تهران و تحت حمایت قرارداد نزدیک به چهارده‌هزار نفر در سفارت، به قدرت‌رساندن مهره‌های انگلیسی در دستگاه حاکم و مجلس بوده است. *صفحه ۷۰*

۲۲۳. **گزینه ۴** انگلیس و روسیه به دلیل حضور قدرت جدید تازه تأسیس آلمان، تصمیم گرفتند تا موقعیت خود را در ایران مشخص کنند. *صفحه ۷۱*

۲۲۴. **گزینه ۲** با استفاده از نقشه صفحه ۷۱، شمال ایران جزء منطقه تحت نفوذ روسیه بود. *صفحه ۷۱*

۲۲۵. **گزینه ۱** با پادرمیانی فرانسه که او هم از قدرت‌گیری آلمان بی‌مناک بود، قرارداد ۱۹۰۷م بسته شد. *صفحه ۷۱*

۲۲۶. **گزینه ۲** دقت داشته باشید که اقدام انقلابی رد دریافت وام بوده است و راه رفع مشکل، تأسیس بانک ملی. *صفحه ۷۲*

۲۲۷. **گزینه ۳** باید توجه داشته باشید که شاه با کمک او «می‌خواست» دوران استبداد را حاکم کند؛ ولی عملاً استبداد صغیر بعد از مرگ او شروع شد. *صفحه ۷۲*

۲۲۸. **گزینه ۱** بهانه شاه برای انحلال مجلس و حمله به آن، سوء قصد به جانش بود. *صفحه ۷۲*

۲۲۹. **گزینه ۴** شاه به تشویق سفارت روسیه فرمان حمله به مجلس را صادر کرد. بعد از حمله به مجلس، تعدادی از مشروطه‌خواهان فرار کردند. *صفحه ۷۲*

۲۳۰. **گزینه ۳** برای پاسخ به جدول زیر دقت کنید:

مشروطه خواه	سرنوشت بعد از انحلال مجلس
سیدمحمد طباطبایی	تبعید
سیدعبدالله بهبهانی	تبعید و شکنجه
تقی زاده	فرار از ایران
صوراسرافیل	اعدام

صفحه ۷۲

۲۳۱. **گزینه ۲** دومین اقدام شاه، امتناع از امضای متمم قانون اساسی بود. * نکته: امین‌السلطان برای مبارزه با مشروطه‌خواهان از اروپا فراخوانده شد.

۲۳۲. **گزینه ۳** غرب‌گرایان از هر راه ممکن از ایران خارج شدند و در شهرهای پاریس، لندن، استانبول و کشور سوئیس، محفل‌های سیاسی به راه انداختند.

۲۳۳. **گزینه ۴** مقاومت از تبریز آغاز شد و مناطق دیگر سرایت کرد.

۲۳۴. **گزینه ۲** درست است که در شهر قزوین مقاومت شکل گرفت؛ ولی نیروهای این شهر جزء فاتحان نبودند.

۲۳۵. **گزینه ۲** با پناهنده شدن شاه به سفارت روسیه، استبداد صغیر به اتمام رسید.

۲۳۶. **گزینه ۱** مجلس فوق‌العاده از سران و رؤسای مجاهدان، شاهزادگان، اعیان و وکلای سابق مجلس شورای ملی تشکیل شد. صفحه ۷۴

۲۳۷. **گزینه ۱** ولیعهد محمدعلی‌شاه پیش از فتح تهران انتخاب شده بود. با اخراج افراد تندرویی؛ مانند تقی‌زاده تنها مجاهدان و فاتحان تهران موافق بودند. صفحه ۷۴

۲۳۸. **گزینه ۴** محمدعلی‌شاه محاکمه نشد. صفحه‌های ۷۴ و ۷۵

۲۳۹. **گزینه ۳** منظور متن شیخ فضل‌الله نوری است که اعدام شد. صفحه ۷۵

۲۴۰. **گزینه ۳** در متن کتاب درسی اشاره‌ای به این راه نشده است. صفحه ۷۵

۲۴۱. **گزینه ۲** بیرمخان ارمنی که بعد از پیروزی مشروطه‌خواهان، با فرصت‌طلبی مدارج ترقی را به سرعت طی کرده بود، مأمور دستگیری شیخ فضل‌الله نوری شد. صفحه ۷۵

۲۴۲. **گزینه ۱** در هیچ‌کجای کتاب درسی شما اشاره مستقیمی به دخالت مستقیم استعمارگران در این واقعه نشده است. صفحه ۷۵

۲۴۳. **گزینه ۲** اعتدالیون اعتقاد داشتند که مذهب سدی محکم در برابر ظلم و بی‌عدالتی است و دمکرات‌ها بر این عقیده بودند که دین از سیاست جداست. صفحه ۷۶

۲۴۴. **گزینه ۴** اولین نشانه اختلاف، ایجادشدن دو حزب دمکرات و اعتدالیون بود. صفحه ۷۶

۲۴۵. **گزینه ۱** اولین نشانه ایجاد جو وحشت، ترور سید عبدالله بهبهانی بود. صفحه ۷۶

۲۴۶. **گزینه ۳** تقی‌زاده که متهم به دست‌داشتن در ترور سید عبدالله بهبهانی بود، به اروپا گریخت. صفحه ۷۶

۲۴۷. **گزینه ۲** برای امور دارایی و خزانه‌داری کل، عده‌ای آمریکایی، برای دادگستری یک فرانسوی و برای ژاندارمری چند نفر سوئدی استخدام شدند. صفحه ۷۶

۲۴۸. **گزینه ۱** هر چهار گزینه به اقداماتی اشاره دارد که توسط مجلس دوم انجام شد؛ ولی منظم‌شدن دستگاه اقتصادی کشور باعث شد

تا دو کشور انگلیس و روس خشمگین شوند و روسیه به ایران برای اخراج مستشاران اختیار داد.

۲۴۹. **گزینه ۴** این بند در بین درخواست‌های روسیه نبود. صفحه ۷۶

۲۵۰. **گزینه ۳** صمصام‌السلطنه، تسلیم اخطار روسیه شد. آیت‌الله آخوند خراسانی تصمیم گرفت به‌سوی ایران حرکت کند، تا مردم را برای مقاومت در برابر زورگویی بیگانه، بسیج کند که شب قبل از عزیمت به طرز مشکوکی فوت می‌کند. صفحه ۷۷

۲۵۱. **گزینه ۴** روس‌ها نیروهای خود را از آذربایجان تا خراسان مستقر کردند. صفحه ۷۷

۲۵۲. **گزینه ۴** ظهور فلسفه نوین غربی اروپایی متأثر از انقلاب صنعتی و انقلاب کبیر فرانسه نبود. صفحه ۷۶

۲۵۳. **گزینه ۳** رقابت این دو کشور برای افزایش مستعمرات بود. صفحه ۷۶

۲۵۴. **گزینه ۳** ارتش روسیه در قرن ۱۹م با هدف رسیدن به دریاهای گرم و آبراه‌های مهم بارها به قلمرو عثمانی در شبه‌جزیره بالکان و دریای سیاه و نیز سرزمین‌های ایرانی در دو سوی دریای مازندران یورش آورد و مناطق وسیعی را تصرف کرد. صفحه ۷۶

۲۵۵. **گزینه ۲** باید دقت داشته باشید که ایالات‌متحده در امور داخلی آمریکای لاتین دخالت می‌کرد، نه تمام کشورهای همسایه خود. صفحه ۷۸

۲۵۶. **گزینه ۱** قیام مهدیون در سودان به رهبری مهدی سودانی در مقابل انگلیس رخ داد. صفحه ۷۷

۲۵۷. **گزینه ۲** دو جریان فکری ملی‌گرایی و آزادی‌خواهی موجب شکل‌گیری کشورها و دولت‌های ملی در قرن ۱۹م در اروپا شد. صفحه ۷۸

۲۵۸. **گزینه ۱** منظور از این کشور ایتالیا است. صفحه ۷۸

۲۵۹. **گزینه ۴** منظور از کشوری که به‌صورت اتحادیه‌ای اداره می‌شد، اتحادیه آلمان است که مخالف اتحاد این کشور اتریش - مجارستان بوده است. صفحه ۷۹

۲۶۰. **گزینه ۲** امپراتوری اتریش - مجارستان مخالف وحدت با آلمانی‌ها بود و شکل‌گیری آلمان متحد و نیرومند را تهدیدی برای خویش می‌شمرد. صفحه ۷۹

۲۶۱. **گزینه ۱** ایجاد ارتش نوین نقشی در تبدیل آلمان به یکی از پیشروترین کشورهای صنعتی اروپا در قرن ۱۹م نداشت. صفحه ۸۰

۲۶۲. **گزینه ۴** در قرن ۱۹م انگلستان قوی‌ترین نیروی دریایی را داشت و آلمان با ساخت تسلیحات مدرن در پی رقابت با آن کشور بود. صفحه ۸۰

۲۶۳. **گزینه ۲** آلمان، ایتالیا و اتریش - مجارستان کشورهای تشکیل‌دهنده اتحاد مثلث بودند. صفحه ۸۰

۲۶۴. **گزینه ۱** مقابله آلمان با خطر تهدیدات خارجی به‌ویژه فرانسه و تلاش آلمان برای پیشبرد سیاست‌های توسعه‌طلبانه‌اش در اروپا و فراسوی دریاها موجب تشکیل اتحاد مثلث شد. صفحه ۸۰

۲۶۵. **گزینه ۳** فرانسه برای خروج از انزوای سیاسی و پایان‌دادن به برتری‌جویی آلمان ابتدا با روسیه و بعد از آن با انگلستان پیمان‌های جداگانه‌ای منعقد کرد. صفحه ۸۲

۲۶۶. **گزینه ۲** روسیه و انگلستان با انعقاد معاهده ۱۹۰۷م با اختلافات خود در ایران، افغانستان و تبت پایان دادند. صفحه ۸۰

۲۶۷. **گزینه ۴** اختلافات مرزی و دشمنی شدید آلمان و انگلستان گزینه‌ای اشتباه است چراکه با اندکی آگاهی از جغرافیای اروپا می‌توان فهمید که آلمان و انگلستان اصلاً مرزی با هم ندارند. صفحه ۸۰

۲۶۸. **گزینه ۲** در میانه جنگ جهانی اول ایتالیا از جبهه متحدین جدا شده و به جبهه متفقین پیوست. صفحه ۸۱